

ČAO KUNG · PCHENG TA-JA · SÜ TCHING

Dvě sungské zprávy o Mongolech

1221 · 1237

Liou Kuan-tao, Kublaj na lovu (1280)

Úplná zpráva o Mongolech-Tatarech
Stručná zpráva o Černých Tatarech

Úplný český překlad s vysvětlivkami

Tiráž

Dvě sungské zprávy o Mongolech (1221, 1237)

Čao Kung: Úplná zpráva o Mongolech-Tatarech

Pcheng Ta-ja a Sü Tching: Stručná zpráva o Černých Tatarech

Úplný český překlad s vysvětlivkami

Autoři: Čao Kung, sungský úředník, roku 1221 vyslanec k mongolskému vojevůdci Muchalimu; Pcheng Ta-ja, tajemník sungského poselstva k Mongolům v letech 1232–1233; Sü Tching, člen poselstva v letech 1235–1236, který Pchengův text doplnil a roku 1237 uzavřel

Původní názvy: *Meng-Ta pej-lu* (1221); *Chej-Ta š'-lüe* (1237). Obě díla jsou volným dílem.

Předloha: text sborníku *Šuo-fu*, svazek 54 (Commercial Press, Šanghaj 1927), a text čínské Wikisource; porovnáno s vydáním Wang Kuo-weje (1877–1927) *Meng-Ta pej-lu*, *Chej-Ta š'-lüe t'ien-čeng* (předmluva 1926), sken Národní knihovny Číny z Wikimedia Commons. Wangova vydání i komentáře jsou volným dílem.

Překlad, úvod a vysvětlivky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a prošel kontrolním čtením; sporná místa byla ověřena v komentovaném vydání Wang Kuo-weje. Přeloženy jsou oba spisy celé, včetně doslovu Sü Tchinga a kolofonů opisovačů. Není to vědecká edice.

Obálka: Liou Kuan-tao (činný kolem 1270–1300), *Kublaj na lovu* (1280), barvy na hedvábí, Národní palácové muzeum v Tchaj-peji. Volné dílo; digitalizace přes Wikimedia Commons.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz

Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF

Vydání: první, elektronické

Rok vydání: 2026

Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

Text byl v tomto znění poprvé publikován na www.stare-texty.cz/knihovna/.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo a co je přeloženo.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát se zálibou v historii. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0).

Chce-li kdo knihu použít jinak, než jak je uvedeno výše, musí k tomu mít předchozí souhlas provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.

Obsah

Úvod	4
Čao Kung: Úplná zpráva o Mongolech-Tatarech (1221)	6
Pcheng Ta-ja a Sü Tching: Stručná zpráva o Černých Tatarech (1237)	14

Úvod

Tato kniha přináší dvě nejstarší čínské zprávy o Mongolech, které sepsali očití svědkové. Obě pocházejí z jižní Číny, z říše dynastie Sung, a obě vznikly jako zpravodajství: jejich autoři byli úředníci vyslaní k mongolskému vojsku či ke dvoru velkého chána a doma měli podat zprávu o tom, s kým má jejich stát co do činění.

Ve dvacátých a třicátých letech 13. století se na severu Číny rozhodovalo o osudu celé východní Asie. Severní polovinu Číny tehdy ovládala džürcenská dynastie Ťin, která Sungy roku 1127 vytlačila z jejich staré metropole a od té doby vládla nad Žlutou řekou. Roku 1211 do jejich zemí vpadl Čingischán (asi 1162–1227),¹ roku 1215 dobyl Jen-ťing, dnešní Peking, a Ťinové se stáhli za Žlutou řeku. Sungský dvůr přihlížel s nadějí i s obavami: starý nepřítel slábl, ale na jeho místě vyrůstala síla, o níž na jihu nikdo nic nevěděl. Roku 1234 Mongolové spolu se Sungy Ťiny dorazili; hned příštího roku se však bývalí spojenci střetli a začala válka, která skončila až roku 1279 pádem sungské říše.

Čao Kung a jeho Úplná zpráva

Roku 1221 vyslal sungský komisař pro kraj Chuaj-tung Ťia Še k mongolskému vojsku v Che-peji svého poradce Čao Kunga. Mongolům tehdy v severní Číně velel Muchali (1170–1223),² Čingischánův místodržící s titulem „král státu“, zatímco sám chán táhl daleko na západě proti Chórezmu. Čao Kung strávil u Muchaliho nějaký čas v Jen-ťingu, jezdil s mongolskými hodnostáři, hrál s nimi pólo, pil s nimi a vyptával se jich. Domů se vrátil s Muchaliho dary pro sungský dvůr a sepsal *Meng-Ta pej-lu*, tedy *Úplnou zprávu o Mongolech-Tatarech*.

Spis je krátký, rozdělený do sedmnácti oddílů o původu Mongolů, o Čingischánovi a jeho rodině, o vojevůdcích a ministrech, o vojsku, koních, stravě, zvycích, úřadech, ženách a hostinách. Čao Kung píše věcně a se zvědavostí; vidí neotesané barbary, ale i jejich prostotu a přímost, a varuje, že je odpadlí t'instí úředníci učí čínským úskokům. Spolehlivý je tam, kde popisuje, co viděl sám; kde reprodukuje, co slyšel (o Čingischánově mládí, o jeho synech), často se mýlí.

Protože Čao Kung nejel jménem císaře, ale jen jako vyslanec pohraničního velitele, sungské dějiny o jeho cestě mlčí. Už od středověku se proto spis připisoval slavnému sungskému generálovi Meng Kungovi (1195–1246), který s Mongoly roku 1234 dobýval poslední t'inské baště. Omyl vyvrátil až Wang Kuo-wej (1877–1927),³ který v předmluvě ke svému vydání ukázal, že autorem je Čao Kung. Text se dochoval jen díky tomu, že ho do svého rozsáhlého sborníku *Šuo-fu* pojal ve 14. století Tchao Cung-i.

Pcheng Ta-ja, Sü Tching a jejich Stručná zpráva

Druhý spis, *Chej-Ta š'-lue*, *Stručná zpráva o Černých Tatarech*, je o patnáct let mladší a vznikl za jiných poměrů. Na přelomu let 1232 a 1233 jelo k Mongolům sungské poselstvo vedené Cou Šen-č'em, aby se domluvilo na společném postupu proti Ťinům. Jeho tajemníkem byl Pcheng Ta-ja, který si na cestě zapisoval, co viděl. Sám Pcheng se později stal místodržícím v S'-čchuanu a dal opevnit Čchung-čching, který potom desítky let odolával mongolským útokům; zemřel však v nemilosti.

Druhé poselstvo Cou Šen-č'e vyrazilo koncem roku 1234, kdy už se schylovalo k válce mezi Sungy a Mongoly, a do chánova tábora ve stepi dorazilo v létě 1236. Byl s ním Sü Tching z Jung-ťia, který si rovněž vedl zápisky. Na zpáteční cestě se v E-ču na Jang-c'-ťiangu setkal s Pcheng Ta-jou, porovnali

¹ Čingischán, vlastním jménem Temüdzin, sjednotil mongolské kmeny a roku 1206 byl prohlášen velkým chánem. Rok jeho narození je nejistý; prameny uvádějí 1154, 1155 i 1162. Zemřel roku 1227 při tažení proti tangutskému státu Západní Sia.

² Muchali z kmene Džalairů byl jedním z nejbližších Čingischánových druhů. Roku 1217 dostal titul kuo-wang („král státu“) a vrchní velení v severní Číně, kde až do své smrti vedl válku s Ťiny.

³ Wang Kuo-wej, jeden z největších čínských učenců přelomu 19. a 20. století, historik, filolog a literární teoretik. Vedle dějin starověké Číny se zabýval prameny k dějinám Mongolů; roku 1927 se utopil v jezeře v pekingském Letním paláci.

své poznámky a shledali, že se v hlavním shodují. Sü Tching proto vzal za základ Pchengův text a ke každému heslu připsal, co sám viděl jinak nebo navíc. Hotový spis opatřil doslovem z léta 1237.

Výsledkem je text o dvou hlasech. Pcheng Ta-ja píše stručná, téměř úřední hesla začínající slovem „jejich“ (jejich země, jejich jídlo, jejich vojsko); Sü Tching za ním vstupuje v první osobě, s živými podrobnostmi z cesty, s vlastními úsudky a občas i s polemikou. Spis je o poznání podrobnější než Čao Kungův, zejména pokud jde o mongolskou válečnou taktiku, chov koní, daně a správu dobytých čínských krajů. Vznikl ve chvíli, kdy bylo jasné, že Sungové budou s Mongoly bojovat, a jeho autoři to vědí: Sü Tching varuje, že se nesmí jen velebit síla Tatarů a zapomínat, jak zesílit sami.

Text se dochoval v jediném opisu: roku 1557 jej opsal mingský knihomil Jao C' ze sungského tisku, který měla ve sbírce rodina akademika Wang Mao-čunga.

Tataři, Mongolové a „nepraví“ vládci

Oba spisy nazývají Mongoly Tatary (čínsky Ta-ta) a rozlišují Tatary Černé, Bílé a Divoké. Tatary původně byl jen jeden z mongolských kmenů, kterého Čingischán roku 1202 vyhubil; Číňané však tímto jménem označovali kočovníky severu vůbec a podrželi je i tehdy, když Čingischán dal svému státu název Velký mongolský stát. Obě zprávy jsou psány ze sungského hlediska: mongolští vládcové jsou v nich „nepraví“ a jejich tituly „přisvojené“, Ťinové jsou „třínští barbaři“ a lidé ze západu „Chuej-chuejové“. Tyto výrazy v překladu ponecháváme, protože vypovídají o tom, jak Sungové své sousedy viděli.

Oběma textům se dostalo zasvěceného komentáře od Wang Kuo-weje, který je roku 1926 vydal s rozsáhlými poznámkami; z nich vychází i řada vysvětlivek této knihy. Do angličtiny je přeložil Christopher P. Atwood (2021), do němčiny Peter Olbricht a Elisabeth Pinks (1980); první z nich přeložil do ruštiny N. C. Munkujev (1975). Český překlad dosud nevyšel.

Ediční poznámka

Předloha. *Úplná zpráva o Mongolech-Tatarech* je přeložena podle textu sborníku *Šuo-fu* (svazek 54, sazba Commercial Press, Šanghaj 1927), *Stručná zpráva o Černých Tatarech* podle textu čínské Wikisource; oba texty byly porovnány s vydáním Wang Kuo-weje (*Meng-Ta pej-lu, Chej-Ta š'-lüe t'ien-čeng*, předmluva 1926; sken Národní knihovny Číny z Wikimedia Commons). Kde Wang Kuo-wej text opravuje a jeho čtení dává lepší smysl, řídíme se jím a v poznámce to uvádíme. Moderní překlady jsme nepoužili.

Úprava textu. Oddíly *Úplné zprávy* mají nadpisy původní. Mezititulky ve *Stručné zprávě* jsou doplněny vydavatelem; v originále text plyne jako řada hesel. Základní text Pcheng Ta-ji je sázen obvykle, dodatky Sü Tchinga jsou odsazeny a začínají slovy „Já, Tching“. Drobné glosy, které v originále stojí v textu menším písmem (podle Wang Kuo-weje jsou to Pchengovy vlastní poznámky), jsou v kulatých závorkách. Báseň jen-t'ingských učitelů je sázena ve verších.

Jména a pojmy. Čínská jména a názvy přepisujeme českou transkripcí (Jen-t'ing, Liou Po-lin, Čchu-cchaj). Mongolská jména, která čínský text podává zkomoleně, uvádíme v podobě obvyklé v české literatuře (Čingis, Temüdzin, Muchali, Ögedej, Sübetej), pokud je lze spolehlivě určit; jinak ponecháváme čínský přepis a v poznámce uvádíme, co o osobě víme. Čínská data převádíme v poznámkách na roky našeho letopočtu. Míry a váhy (li, stopa, š', liang, ting) ponecháváme a vysvětlujeme.

Poznámky. Poznámky jsou číslovány zvlášť pro každý spis. Vysvětlují osoby, místa, pojmy a narážky a upozorňují na omyly autorů a na místa, kde je text porušen nebo jeho výklad nejistý.

Překlad. Překlad pořídily Staré texty s pomocí umělé inteligence; prošel kontrolním čtením a sporná místa byla ověřena v komentovaném vydání Wang Kuo-weje. Nejde o vědeckou edici.

Čao Kung: Úplná zpráva o Mongolech-Tatarech (1221)

Založení státu

Tataři zprvu povstali v zemi na severozápad od Kitanů;¹ jejich rod je odnoží Ša-tchoů,² a proto o nich v dřívějších dobách nebylo slyšet. Jsou tři druhů: Černí, Bílí a Divocí.³ Takzvaní Bílí Tataři mají rysy poněkud jemnější, jsou uctiví, ohleduplní a oddaní rodičům; když jim zemře otec nebo matka, rozřezávají si tvář a plácou. Jezdívá jsem s nimi bok po boku, a kdykoli jsem viděl někoho, kdo nebyl ošklivý a měl na líci jizvy po noži, ptal jsem se: „Bílý Tatar?“ Odpovídali: „Ano.“ Děti, které uloupí v Číně, vychovávají a potom je zase propouštějí;⁴ v hovoru s lidmi jsou vlídní. Dnes žijí potomci onoho kmene a jejich zemi zatím spravuje princezna beki, dcera tatarského vládce Čingise.⁵ Su-pu-chan, který nedávno přijel s poselstvím k nám do sungské říše jako zástupce vyslance, je Bílý Tatar.⁶ Kdykoli jsme jeli vedle sebe, nikdy mě neopomněl provázet vlídným slovem a těšit mě, a říkal: „Máte těžkou cestu a my vás nemáme čím pohostit; nikterak se proto nehněvejte.“

Takzvaní Divocí Tataři jsou velmi chudí a neohrabaní a ničeho nedovedou; umějí jen jezdit na koni a táhnout s ostatními. Nynější císař Čingis i jeho vojevůdci, ministři a velcí hodnostáři jsou vesměs Černí Tataři.

Tataři většinou nejsou příliš vysocí; nejvyšší nemají víc než pět stop a dva tři palce⁷ a tlustí mezi nimi nejsou. Tváře mají široké, odshora dolů krátké, s vystouplými lícními kostmi, oči bez záhybu na horním víčku, vousů velmi málo; vzhledu jsou dost ošklivého. Jen nynější tatarský vládce Temüdzin je postavy statné, má široké čelo a dlouhý vous, je to muž mohutný a silný, a tím se od ostatních liší. Čingis je syn někdejšího náčelníka s odznakem T'ie-loua;⁸ náčelník s odznakem je v jejich zemi velitel deseti mužů.⁹ Dnes je zakladatelem státu, v překladu se mu říká „císař Čingis“; táhne na východ i na západ a jeho stát je mocný.

Počátky tatarského vládce

Nynější císař Čingis se narodil v roce t'ia-sü.¹⁰ V jejich zemi původně cyklické znaky let neznali; píší to podle toho, co jsem vyrozuměl z jejich řečí, aby bylo snadno vidět, jak je starý. Podle jejich zvyku je jedním rokem každé zazelenání trávy; zeptá-li se někdo na věk, řeknou: tolik a tolik trav. Ptal jsem se jich také na měsíc a den; se smíchem odpověděli: „To jsme nikdy nevěděli a ani si nepamatujeme, zda to bylo zjara či na podzim. Kdykoli vidíme měsíc v úplňku, je to jeden měsíc; a když se tráva zazelená opožděně, teprve poznáme, že ten rok má přestupný měsíc.“

Čingise v mládí zajali T'inové a drželi ho jako otroka; teprve po více než deseti letech utekl domů, a proto

¹ Kitaní, kočovný národ, který v letech 907–1125 ovládal severní Čínu a stepi jako říše Liao.

² Ša-tchoové byli turkický kmen, z něhož v 10. století vzešly tři krátké severočínské dynastie. Odvozovat od nich Mongoly je omyl autora nebo jeho informátorů; k Ša-tchoům se hlásili vládci Ōngütů.

³ Sungské dělení severních kočovníků podle míry „zcivilizování“. Bílí Tataři jsou Ōngüti, turkický křesťanský kmen při t'inské hranici severně od ohybu Žluté řeky; Černí Tataři jsou vlastní Mongolové; „Divocí“ (doslova „syroví“) jsou lesní a lovecké kmeny na severu.

⁴ Místo je porušené ve všech vydáních včetně vydání Wang Kuo-weje; překlad podává pravděpodobný smysl.

⁵ Alachaj-beki, dcera Čingischánova provdaná k Ōngütům, kde po smrti manžela vládla; autor o ní mluví znovu v oddílu o princích. Beki je mongolský titul vznešených osob.

⁶ Podle Wang Kuo-weje je to Čubuchan, kterého jako posla k Sungům zná i *Tajná kronika Mongolů*; roku 1221 byl zástupcem mongolského vyslance Ke-che-čch'-suna, s nímž se sungské poselstvo vracelo. Týž posel byl roku 1231 při další cestě k Sungům zabit sungskou posádkou, což Mongolům poskytlo záminku k válce.

⁷ Sungská stopa měřila asi 31 cm; jde tedy o výšku zhruba 162–165 cm.

⁸ Čingischánův otec se jmenoval Jesügej († asi 1171) a byl náčelníkem rodu Bordžiginů; čínské jméno T'ie-lou mu neodpovídá. Už Wang Kuo-wej zprávu označil za omyl vzniklý z doslechu.

⁹ Čínský pchaj-c'-tchou, velitel nejmenší jednotky mongolského vojska. Čteme podle vydání Wang Kuo-weje; sborník *Šuo-fu* má chybně „tisíce mužů“.

¹⁰ Rok 1154. Pozdější čínské prameny kladou Čingischánovo narození do roku 1162, perské do roku 1155; jisté není žádné datum. Zemřel roku 1227.

zná důkladně poměry t'inského státu.¹¹ Je to muž udatný a rozhodný, velkorysý, dovede k sobě připoutat množství lidí, ctí Nebe a Zemi a váží si věrnosti a spravedlnosti. Temüdzin, jak se mu říká, je jen jeho osobní jméno; příjmení nikdy neměl a neměl ani jméno, jež by se nesmělo vyslovovat.¹² V posledních letech má ve službách odpadlé a uprchlé džürčenské hodnostáře,¹³ a proto se jeho titul překládá „císař Čingis“. Někteří říkají: „Čingis je překlad dvou znaků tchien-s', „Nebem darovaný“.¹⁴

Název státu a letopočet

Sousedy tatarské země jsou vpředu kmeny t'iou,¹⁵ vlevo i vpravo Ša-tchoové a jiné kmeny. Kdysi existoval stát Mongusů;¹⁶ za t'inské nepravé éry Tchien-chuej¹⁷ také sužoval t'inské barbary¹⁸ nájezdy. T'inští barbaři s ním stále válčili a později si pokoj koupili hojnými dary zlata a hedvábí. Li Liangovy *Zápisky o tažení proti Mongům* uvádějí:¹⁹ „Mongové kdysi vyhlásili éru Tchien-sing a jejich vládce si dal titul Tchaj-cu, císař Jüan-ming.“ Dnešní Tataři jsou velmi prostí a neotesaní a nemají skoro žádná zřízení. Já, Kung, jsem se na to u nich často vyptával a slyšel jsem, že Mongové jsou už dávno vyhubeni. Státy na severu, ať měří tisíc li na každou stranu, nebo sto li,²⁰ totiž vznikají a upadají, povstávají a zanikají a netrvají dlouho.

Když dnešní Tataři povstali, neměli vůbec žádné písemnosti; kdykoli vydávali rozkazy a vysílali posly sem a tam, dělali si jen vruby na paměť.²¹ Posel se neodvážil přidat ani ubrat jediné slovo; takový je zvyk jejich země. Protože byly jejich mravy tak prosté a sousedili s Ujgury, kteří vždy jezdili obchodovat do obou krajů Che a prodávali v jejich zemi,²² užívají dodnes v písemnostech určených jiným zemím vesměs ujgurského písma, které vypadá jako čínské značky pro flétnu.²³ Teprve v posledních dvou letech je odpadlíci a uprchlíci z t'inského státu, kteří se jim poddali, neměli kam složit hlavu a chtěli jejich zemi sloužit, začali učit písemnostem; ve styku s t'inským státem užívají čínských znaků.

Loni na jaře jsem já, Kung, v listinách, které vydávali, vídal ještě označení „Velký dvůr“²⁴ a léta nazývali „rok zajíce“, „rok draka“. Teprve od loňska to změnili a píší „rok keng-čchen“ a letos „rok sin-s'“.²⁵ A protože obdivují Mongy jako někdejší mocný stát, dali svému státu název „Velký mongolský stát“; i to je naučili uprchlí džürčenská hodnostáři. Já, Kung, jsem na vlastní oči viděl jejich zastupujícího císaře, krále Muchaliho;²⁶ sám o sobě vždy říkal „my Tataři“. Také všichni jejich velcí hodnostáři a vrchní

¹¹ Jiné prameny Temüdzinovo zajetí u T'inů neznají; v mládí byl krátce zajatcem mongolských Tajčutů. Zpráva je nejspíš pověst kolující v severní Číně.

¹² V Číně se osobní jméno panovníka nesmělo vyslovovat ani psát.

¹³ Džürčeni, tunguzský národ z Mandžuska, vládli v letech 1115–1234 severní Číně jako dynastie T'in („Zlatá“). Autor jim říká střídavě T'inové, Džürčeni a „t'inští barbaři“.

¹⁴ Výklad jména Čingis je dodnes sporný; tento čínský výklad se opírá o nápis na úředních tabulkách (viz oddíl o úřadech).

¹⁵ T'iou byly pomocné pohraniční sbory t'inské říše, sestavené z kočovných kmenů, které střežily severní hranici. „Vpředu“ znamená na jihu.

¹⁶ Starší kmenový svaz Mongolů 12. století, s nímž T'inové válčili ve třicátých a čtyřicátých letech. Autor ho od „Tatarů“ své doby odlišuje, ač jde o předchůdce téhož lidu.

¹⁷ Éra Tchien-chuej trvala v letech 1123–1137. „Nepravá“ je proto, že Sungové neuznávali t'inské císařství za legitimní.

¹⁸ Hanlivé sungské označení T'inů, doslova „t'inští zajatci, otroci“.

¹⁹ Podle sungského bibliografa Čchen Čen-suna šlo o jednosvazkový spis t'inského generála Li Ta-lianga, syna sungského povstale, který s otcem přešel k T'inům; bibliograf jej řadí mezi „nepravé dějiny“. Spis se nedochoval a jeho údaje o „mongolském císaři“ nejsou jinde doloženy.

²⁰ Li je čínská míra délky, v sungské době něco přes půl kilometru.

²¹ Výklad není jistý; může jít o vruby na dřívkách, jak je popisuje *Stručná zpráva o Černých Tatarech*, nebo o počítání na prstech.

²² Che-pej a Che-tung, kraje severně a východně od Žluté řeky. Čteme podle vydání Wang Kuo-weje; *Šuo-fu* má „Si-che“.

²³ Mongolové převzali ujgurské písmo kolem roku 1204. Sungská notace pro flétnu užívala zjednodušené značky, které Číňanovi připomínaly ujgurské písmo.

²⁴ Čínsky Ta-čchao, nejstarší čínské označení mongolské říše.

²⁵ Rok zajíce je 1219, rok draka 1220; keng-čchen je rok 1220 a sin-s' rok 1221 podle čínského šedesátkového cyklu. Spis tedy vznikl roku 1221.

²⁶ Muchali (1170–1223) z kmene Džalairů, jeden z nejbližších Čingischánových druhů; roku 1217 dostal titul kuo-wang („král státu“) a velení v severní Číně, kde vládl místo chána, který táhl na západ. U něho v Jen-t'ingu bylo sungské poselstvo přijato.

velitelé o sobě říkají „my Tataři“²⁷ a ani nevědí, co je to za jméno „Mong“, co je název státu a co název éry. Všechny písemnosti, které dnes vydávají, je naučili psát gramotní uprchlí hodnostáři, kteří se dělají znalými věcí. *Zápisky o přesídlení na jih*²⁸ uvádějí, že Tataři poslali t'inskému státu výnos datovaný devátým rokem éry Lung-chu; to není pravda. Podle mého skromného soudu je odpadlí hodnostáři t'inských barbarů za pár let jistě naučí i stanovit den vládcova narození a slavit jej jako svátek a jistě je naučí i měnit léta a vyhlašovat éry.

Princové a knížata

Císař Čingis je ze čtyř bratrů. Čingis je nejstarší; první z císařových mladších bratrů dávno padl v boji; druhý se jmenuje Belgütej-nojan a je nyní v jejich zemi; třetí se jmenuje Temüge-otčigin, velí vojsku složenému většinou z vlastních lidí, je dobrý válečník a má zásluhy.²⁹

Čingis má velmi mnoho synů. Nejstarší, Pi-jin, padl při tažení proti t'inskému státu, když dobývali Západní hlavní město Jün-čung;³⁰ „velkým princem“ je tedy nyní druhý syn jménem Džochi; třetí princ se jmenuje A-taj, čtvrtý Toluj, pátý Lung-sun.³¹ Všichni jsou z hlavní manželky. Po nich je ještě přes deset dalších, z vedlejších žen.

Dcer je sedm. Nejstarší princezna se jmenuje Chodžin-beki a je provdána za císařského zetě Butua.³² Druhá princezna se jmenuje Alachaj-beki, podle zvyku jí říkají „paní beki“; byla provdána za Paj-s'-pua, hodnostáře, který odpadl od t'inského státu; ten zemřel a ona žije jako vdova.³³ Nyní řídí záležitosti země Bílých Tatarů; den co den čte posvátné knihy³⁴ a slouží jí několik tisíc žen. O všech válečných taženích i popravách rozhoduje sama. Třetí princezna se jmenuje A-wu a je provdána za syna předsedy státní kanceláře, císařova švagra.³⁵ O ostatních nevím. Vnuků je velmi mnoho.

Vojevůdci a zasloužilí hodnostáři

Nejzasloužilejší je jejich velký učitel a král Mo-chej-ču; to je jeho osobní jméno. Číňané mu říkají Mo-chou-luo a v jejich výnosech se píše Mou-che-li; je to zkomolení dané rozdílnou výslovností jihu a severu.³⁶ Nyní má tituly vrchní velitel vojsk celé říše, správce pohyblivé kanceláře, velký učitel a král. Je to Černý Tatar. Deset let táhne na východ i na západ a jeho moc otřásá barbary i Čínou. O velkých věcech válečných rozhoduje vždy sám, proto mu říkají „zastupující císař“; v oděvu a obřadech se řídí ve všem ceremoniálem Syna Nebes. Má staršího bratra jménem Ťi-li-ke-na, který má vlastních tisíc jezdců a žádný úřad nezastává. Mladší bratry má dva: starší se jmenuje Mo-ke a je nyní u Čingise v tělesné

²⁷ Slovo „Tataři“ doplňujeme podle Wang Kuo-weje, který soudí, že v předloze vypadlo. Mongolové sami si říkali Mongolové; název Tataři přejímali v řeči s Číňany.

²⁸ *Nan-čchien lu*, spis o přesídlení t'inského dvora do Kchaj-fengu (1214), připisovaný t'inskému hodnostáři Čang Š'-jenovi. Už sungští učenci Čchen Čen-sun a Li Sin-čchuan jej měli za podvrh sepsaný na jihu. Podle Wang Kuo-weje dochovaný text takový výnos neobsahuje.

²⁹ Čingischán měl tři vlastní bratry (Chasar, Chači'un, Temüge) a nevlastního Belgüteje. Bratr, který „dávno padl“, je nejspíš Chasar nebo Chači'un. Temüge-otčigin († 1246) spravoval východní část říše.

³⁰ Syn toho jména není odjinud znám a žádný Čingischánův syn u Ta-tchungu (Západního hlavního města Ťinů) nepadl. Autor zaznamenal mylnou zprávu.

³¹ Čtyři synové z hlavní manželky Börte byli Džochi (asi 1182–1227), Čagataj († 1242), Ögedej (1186–1241, chánem od roku 1229) a Toluj (asi 1191–1232). A-taj je podle Wang Kuo-weje Ögedej; Čagataj ve výčtu chybí, protože princové byli tehdy na tažení na západě, a „Lung-sun“ neodpovídá žádnému známému synovi.

³² Chodžin-beki, nejstarší Čingischánova dcera, byla provdána za Butua z kmene Ikiresů. Güregen, čínsky fu-ma, je titul chánova zetě.

³³ Čínské Paj-s'-pu je Bujan-šiban, nejstarší syn öngütského vládce Alachuš-tegina. Alachuš se přidal k Čingischánovi a spolu se synem byl zabit při vzpouře vlastních lidí (kolem roku 1211). Prameny se rozcházejí v tom, zda byla Alachaj-beki provdána nejprve za otce, nebo za syna; Wang Kuo-wej ji ve shodě s Čao Kungem pokládá za vdovu po Bujan-šibanovi. Později si podle stepního zvyku vzala další muže z téhož rodu, Čen-kuoa a Po-jao-chea; roku 1221 byl Po-jao-che na tažení na západě.

³⁴ Öngüti byli nestoriánští křesťané; může jít o křesťanské knihy.

³⁵ Švagrem je Alči-nojan, bratr Börte (viz dále). Třetí princezna je podle Wang Kuo-weje Tümelün, provdaná za Alčiho syna Čigüa. Pořadí Čingischánových dcer prameny spolehlivě neurčují a autorovo číslování se s obvyklým výčtem (Chodžin, Čečejigen, Alachaj, Tümelün, Altalun) neshoduje.

³⁶ Všechny tři podoby jsou čínské přepisy jména Muchali.

stráží; mladší, kníže Tajsun, je stále v jeho družině.³⁷ Král své velitele a vojáky vždy nabádá, aby s ním jednali jako s vlastním bratrem a oslovovali ho jen osobním jménem; nedovoluje jim říkat mu „králi“. Má jediného syna jménem Bol;³⁸ je krásného zjevu, nechce si dát vyholit pcho-t'iao,³⁹ nosí jen šátek a čapku a úzký šat a umí jazyky několika zemí.

Po něm následuje velký preceptor a vévoda Tucha,⁴⁰ jehož věhlas je hned za Muchaliho. Dále je tu Džebe,⁴¹ rovněž vysoké hodnosti; nyní je při Čingisovi a velí silnému vojsku. Další je Alči-nojan,⁴² nyní s titulem předsedy státní kanceláře, mladší bratr Čingisovy hlavní manželky; i on má pod sebou přes sto tisíc jezdců a lidé, jimž velí, dosti dbají řádu. Tataři sami říkají: kdo táhne s králem, jsou sami zlí, kdo s předsedou kanceláře, sami dobří.

Další je Liou Po-lin,⁴³ rodák z Jün-nej-čou v kraji Jen; dříve byl u Ťinů velitelem vojska, přeběhl a poddal se tatarskému vládci. Má velmi statečného syna; když nejstarší syn tatarského vládce Temüdzina padl v boji, provdali vdovu po něm za Po-linova syna. S Tatary dobyl Jen-t'ing⁴⁴ a jiná místa a má velké zásluhy. Po-lin už byl povýšen na krále a nedávno odešel na odpočinek domů; jeho syn je nyní místodržícím v Západním hlavním městě. Další je „pan ministr Ta-ke“,⁴⁵ který je z lidu t'iou; nyní je místodržícím v Jen-t'ingu. Další je Džabar,⁴⁶ Ujgur, už starý, rovněž v Jen-t'ingu. Spolu s nimi zastává úřady v Jen-t'ingu a jinde ještě velmi mnoho dalších: vrchní velitel Č'-čchan-er, vrchní velitel Š',⁴⁷ vrchní velitel Liou a jiní. Každý má své vojsko a všichni poslouchají rozkazů krále Muchaliho.

Ministři

První ministr, velký učitel Tchuo-che, je starší bratr velkého preceptora Tuchy.⁴⁸ Původem je Džürčen, nadmíru lstivý; oba bratři se přidali k tatarskému vládci a stali se vojevůdci a ministry. Po něm je ministr z Tatarů, Cu-le Tchuo-che. Dále je tu ministr Čchi-t'ín, Džürčen. Jména ostatních neznám; jsou to vesměs uprchlí džürčenští hodnostáři.⁴⁹ Dříve se vyprávělo, že ministry jsou Paj Ťien a Li Cao; nyní jsem jen na jednom místě viděl nápis „Paj Lun sem přivedl vojsko“ a nevím, zda ještě žijí.⁵⁰ V Jen-t'ingu je nyní I-la Ťin-čching,⁵¹ Kitan, který složil státní zkoušky; nyní jako člen akademie vede písemnosti. Dále je tu Jang Piao, ministr úřadu pro obsazování úřadů, a Jang Cao, jejich místodržící v Severním hlavním

³⁷ Muchali byl třetí z pěti synů Kü'ün-uchy. Staršího bratra ztotožňuje Wang Kuo-wej s Muchaliho druhorozeným bratrem, mladšího Mo-kea s bratrem Buchou; nejmladší Tajsun nesl titul knížete.

³⁸ Bol (1197–1228), Muchaliho syn a nástupce v severní Číně.

³⁹ Mongolský mužský účes; autor jej popisuje v oddílu o mravech.

⁴⁰ Jie-lü Tchuo-chua († asi 1231), Kitan z bývalého vládnoucího rodu Liao, který přešel k Čingischánovi ještě před válkou s Ťiny a velel čínským a kitanským sborům.

⁴¹ Džebe († asi 1224), slavný Čingischánův vojevůdce; roku 1221 táhl se Sübetejem na západ přes Persii a Kavkaz.

⁴² Alči-nojan z kmene Onggiratů, bratr Čingischánovy hlavní manželky Börte. Počet sto tisíc jezdců je silně nadsazen.

⁴³ Liou Po-lin (1150–1221), t'inský velitel, který se roku 1212 vzdal Mongolům; podle Li Sin-čchuana byl původně lukostřelcem z okresu Ťi-ning. Jeho syn Liou Chej-ma (1200–1262) byl později jedním z hlavních čínských velitelů v mongolských službách. Zpráva o sňatku s vdovou po chánově synovi není odjinud doložena.

⁴⁴ Jen-t'ing, též Jen-tu, dnešní Peking. Za Ťinů se město úředně jmenovalo Čung-tu („Střední hlavní město“) a do roku 1214 bylo sídlem t'inského dvora; Mongolové je dobyli v květnu 1215 a vrátili mu starší název Jen-t'ing. Jen je starý název kraje kolem něho.

⁴⁵ Š'-mo Sien-te-pu, syn kitanského vojevůdce Š'-mo Ming-ana (1164–1216), který město po dobytí roku 1215 spravoval; syn po něm úřad převzal. *Stručná zpráva o Černých Tatarech* ho jmenuje „Velký bratr“ (ta-ke). Ztotožnění je Wang Kuo-wejovo. Vrchní moc nad celou severní Čínou měl od roku 1217 Muchali.

⁴⁶ Džabar-chodža, muslimský obchodník a Čingischánův důvěrník, po roce 1215 jeden ze správců Jen-t'ingu. Slovem Ujgur označuje autor obecně lidi ze západu včetně muslimů.

⁴⁷ Podle Wang Kuo-weje jde o tři velitele čínských sborů: Č'-čchan-er je zkomolené Ča-la-er, syn kitanského vojevůdce Š'-mo Jie-siena; velitele Š' ztotožňuje s Š' Tchien-cem (1202–1275), roku 1221 však rodovým vojskům velel ještě jeho starší bratr Š' Tchien-ni (1187–1225); velitel Liou je Liou Chej-ma.

⁴⁸ Jie-lü A-chaj († asi 1222), starší bratr Tchuo-chuy; byl Kitan, nikoli Džürčen, jak píše autor. Podle Wang Kuo-weje mu tu autor dává jméno mladšího bratra.

⁴⁹ Jména obou dalších ministrů nelze spolehlivě určit.

⁵⁰ Paj Ťien je podle Wang Kuo-weje též Paj Lun, o němž autor mluví vzápětí: t'inská kronika vypráví, že roku 1208 byli studenti Li Cao a Paj Lun za své pamětní spisy potrestáni, uprchli na sever a radili Mongolům.

⁵¹ Jie-lü Čchu-cchaj (1190–1244), zdvořilostním jménem Ťin-čching, kitanský učenec a pozdější hlavní rádce chána Ögedeje. I-la je jiná podoba rodového jména Jie-lü. Roku 1221 byl ve skutečnosti s Čingischánem na tažení ve Střední Asii.

městě.⁵² U krále jsem já, Kung, viděl dva tajemníky Levého a Pravého úřadu;⁵³ když přijdou vyslanci, tito dva tlumočí jejich řeč. Jsou to bývalí řinští prefekti, Džürčeni.

Vojenství

Tataři se rodí a vyrůstají v sedle a každý se sám cvičí v boji. Od jara do zimy den co den honí zvěř, to je jejich živobytí; proto nemají pěší vojáky, všechno je jízda. Postaví několik set tisíc vojáků, a písemností přitom skoro není; rozkazy se předávají ústně od vrchního velitele k tisícníkům, setníkům a náčelníkům s odznakem.

Kdykoli útočí na velké město, napadnou nejprve malé okresy a pochytají obyvatele, aby je mohli hnát na práci. Vydají rozkaz: každý jezdec musí zajmout deset lidí. Když je lidí dost, musí každý dodat určité množství trávy nebo dříví, hlíny nebo kamení. Ve dne v noci je ženou a liknavé zabíjejí; hnání zasypávají příkopy, které jsou v mžiku srovnány se zemí, nebo slouží u „husích chodeb“,⁵⁴ u stanovišť metacích strojů a podobně. Nelitují ani desetitisíců lidí; když takto útočí na hradby, není města, které by nepadlo. Když město padne, pobijí všechny bez rozdílu, staré i mladé, hezké i ošklivé, chudé i bohaté, vzdorující i povolné, bez nejmenšího slitování. Kdo tváří v tvář nepříteli neuposlechne rozkazu, je popraven, i kdyby byl vznešený.

Co získají při dobytí města, rozdělí podle podílů od nejvyšších po nejnižší; ať je toho mnoho nebo málo, vždy ponechají jeden díl jako dar císaři Čingisovi a zbytek se rozdělí podle hodnosti. Svůj díl dostávají i ministři a jiní, kteří zůstali v poušti a do boje netáhli.

O válečných taženích se radí předem ve třetím a čtvrtém měsíci a rozhodnutí se rozešle do všech zemí; při hostině pátého dne pátého měsíce pak společně uradí, kam se ten podzim potáhne. Potom se každý vrátí do své země přechkat léto a pást stáda. V osmém měsíci se všichni shromáždí v Jen-tu a pak vytáhnou.

Koně

Tatarská země má hojnost vody a trávy a hodí se pro ovce a koně. Koně v prvním a druhém roce života na stepi tvrdě objíždějí a cvičí, potom je tři roky nechají růst a teprve pak na nich znovu jezdí; protože jsou cvičeni od počátku, nekopou a nekoušou. Stáda po stech a tisících jsou tichá, bez ržání; když jezdec sesedne, nemusí koně držet ani uvazovat a kůň neuteče; jsou povahy velmi dobré. Ve dne je nikdy nekrmí, teprve na noc je pouštějí na pastvu; pasou je volně podle toho, je-li tráva zelená nebo suchá. Za svítání je osedlají a jedou; boby, proso a podobné věci jim nedávají nikdy. Při tažení má každý muž několik koní a denně je střídá, takže se koně nevyčerpají.

Potrava

Země Tatarů oplývá vodou a trávou a hodí se pro ovce a koně. Živí se jen tím, že pijí kobyly mléko, jímž zahánějí hlad i žízeň. Mléko jedné klisny nasytí tři lidi. Doma i na cestách pijí jen kobyly mléko nebo zabijí ovci. Proto kdo má u nich jednoho koně, má jistě šest sedm ovcí; kdo má sto koní, má stádo šesti sedmi set ovcí. Když táhnou do Číny a ovce dojdou, střílejí k jídlu zajíce, jeleny a divoké kance. Proto může tábořit vojsko několika set tisíc mužů, a nezvedne se kouř z ohnišť. V posledních letech uloupili za otroky čínské lidi, a ti se nasytí jen obilím; loupí proto také rýži a pšenici a v ležení vaří kaši. V jejich zemi jsou také jedno dvě místa, kde roste černé proso; i z něho umějí vařit kaši.

⁵² Severní hlavní město Ťinů, Ta-ting v dnešním Vnitřním Mongolsku, Mongoly dobyté roku 1215. Wang Kuo-wej se domnívá, že Jang Cao je týž Li Cao, o němž byla řeč výše.

⁵³ Podle Wang Kuo-weje to byli Siao Šen-tchie-mu-er, tajemník Levého úřadu, a Čang Jü, tajemník Pravého úřadu.

⁵⁴ Krypté pojízdné přístřešky, pod nimiž se obléhatelé blížili k hradbám a podkopávali je.

Válečná tažení

Když byli Tataři ještě ve své zemi, za éry Ta-ting ťinských barbarů,⁵⁵ kolovala v Jen-ťingu a v kitanských krajích říkanka: „Tataři přijdou, Tataři odejdou, císaře zaženou, že nebude mít kam jít.“ Náčelník Ke Jung⁵⁶ se o ní oklikou doslechl a polekán řekl: „To jistě Tataři budou pohromou mého státu.“ Vydal rozkaz, aby vojsko vytáhlo až do nejzazších pustin a hubilo je; každé tři roky posílal vojsko na sever zabíjet a říkalo se tomu „snižování počtu mužů“. Lidé v Centrální planině si to dodnes všichni pamatují a říkají: „Před dvaceti lety – která rodina v Šan-tungu a Che-peji si nekoupila Tatary za malé otroky? Všechny je přivedla vojska jako kořist.“ Mnozí z dnešních tatarských velmožů byli tehdy uloupeni a žili v ťinském státě. Nadto když jejich země každoročně přinášela tribut, přijímali Ťinové jejich dary za hraničními opevněními a posílali je zpět; do Jen-ťingu je nepouštěli. Tataři prchali do pouště a zášť jim vnikla až do morku kostí.

Když nastoupil nepravý Čang-cung, zakázal v éře Ming-čchang zabíjení;⁵⁷ Tataři se proto ponenáhlu vraceli do své země, mužů přibývalo a dorůstali. Čang-cung v tom zase viděl nebezpečí, postavil severně od Ťing-čou novou Dlouhou zeď⁵⁸ a osadil ji lidem tangutských ťiou. Když se tangutští ťiou vzbouřili, spojili se jejich náčelníci s ťiou Ťi-la-tu, Mu-tien, Mie, Chou-tien a dalšími a vzbouřili se všichni. Ťinové vyslali vojsko a potlačili je; lidé ťiou se rozprchli a přidali se k Tatarům. Nadto byl jeden Ujgur příjmením Tchien,⁵⁹ velmi bohatý, obchodující ve velkém, který jezdil po Šan-tungu a Che-peji; ten podrobně vyličil, jak je tam lidnato a bohato, a spolu s ťiou přemlouval Tatary, aby vyzbrojili vojsko a vpadli tam.

Temüďzin, rozhořčený jejich ponižováním, proto napadl hranice; pohraniční kraje byly všechny poraženy a pobity a on táhl dlouhým pochodem na Jen. Barbaři řekli Tatarům: „Náš stát je jako moře, váš jako hrst písku; jak byste jím mohli otrást?“ Tataři, staří i mladí, si ta slova pamatují dodnes. Teprve když padlo Západní hlavní město, vládce barbarů i jeho hodnostáři se velmi zděsili; sebrali všechno vybrané vojsko v zemi a vrchní velitel Chu-ša-chu⁶⁰ vedl proti nim pět set tisíc jezdců a pěších. Barbaři utrpěli velkou porážku. Znovu sebrali z Šan-tungu, Che-peje a odjinud i z císařovy tělesné stráže tři sta tisíc mužů a koní a vrchním velitelem jmenovali Kao Čchiho;⁶¹ byli poraženi podruhé. Tak Tataři dotáhli až pod hradby Jen-ťingu. V těch bojích se vyčerpala vojenská síla, kterou ťinští barbaři hromadili sto let; byla zničena a rozprášena skoro beze zbytku a jejich stát od té doby upadal. Když pak Tataři obléhali kraje v Che-peji, Šan-tungu a severně od Jen, barbaři se už nikde neodvážili postavit se jim.

Úřady

Tataři převzali zvyklosti ťinských barbarů a zřídili také úřady předsedy státní kanceláře, levého a pravého ministra, levého a pravého správce a podobně, a také hodnosti vrchního velitele a jiné. Nosí zlaté tabulky.⁶² Nejvyšší hodnostáři mají tabulku se dvěma tygry obrácenými proti sobě, zvanou „zlatá tabulka zápasících tygrů“, s čínským nápisem: „Svatý rozkaz Nebem darovaného císaře Čingise: ať jedná podle vlastního uvážení.“ Následuje hladká zlatá tabulka s nápisem: „Svatý rozkaz Nebem darovaného císaře Čingise. Spěšně.“ Potom stříbrná tabulka se stejným nápisem. Čingis vydává také výnosy, nařízení a podobné listiny; tomu všemu ho naučili odpadlí hodnostáři ťinských barbarů. Ti,

⁵⁵ Éra Ta-ting, 1161–1189.

⁵⁶ Ťinský císař Š'-cung (vládl 1161–1189), vlastním jménem Wan-jen Jung, před nástupem na trůn kníže z Ke. Autor mu z neúcty upírá císařský titul.

⁵⁷ Císař Čang-cung vládl v letech 1189–1208; éra Ming-čchang trvala 1190–1196.

⁵⁸ Ťínské pohraniční valy a příkopy, budované koncem 12. století napříč dnešním Vnitřním Mongolskem.

⁵⁹ Nejlepší muslimský nebo ujgurský obchodník; kupci ze západu působili u Čingischána jako zvědové a jednatelé už před válkou s Ťiny. Wang Kuo-wej se domnívá, že jde o pozdějšího ministra Činkaje, který podle čínských pramenů užíval příjmení Tchien.

⁶⁰ Che-š'-lie Chu-ša-chu († 1213), ťinský velitel poražený Mongoly roku 1211; roku 1213 zavraždil císaře a sám byl zabit. Počty vojska jsou nadsazené.

⁶¹ Ču-chu Kao-čchi († 1220), ťinský velitel poražený roku 1213; poté zabil Chu-ša-chua a několik let řídil ťinskou vládu.

⁶² Úřední odznaky, mongolsky gerege, čínsky pchaj-c', které opravňovaly držitele žádat cestou koně, zásoby a poslušnost. „Zápasící tygři“ jsou podle Wang Kuo-weje zkomolením názvu „tabulka s tygří hlavou“, jak ji znají jiné prameny.

kteřé vysílá spravovat lid, se nazývají süan-čchaj, císařští zmocněnci. Správcí jednotlivých krajů se všichni nazývají t'ie-š'. Udatní muži, kteří jsou vládci po boku, nosí luky a šípy a slouží mu, se nazývají tělesná stráž.⁶³

Mravy

Tataři si málo váží starých a mají rádi silné. Soukromé rvačky a sváry u nich nejsou zvykem. Prvního dne prvního měsíce se vždy klanějí Nebi a stejně tak pátého dne pátého měsíce; to proto, že dlouho pobývají v kraji Jen a převzali řád zbylý po Tínech; hodují přitom a veselí se. Kdykoli se král Muchali vrátí z tažení, jeho ženy po řadu dní jedna po druhé pořádají hostinu, chystají víno a jídla; nižší to dělají stejně.

Většinou si nemyjí ruce; berou do nich ryby a maso, a když mají ruce mastné, utrou si je do šatů. Šaty neperou, dokud se nerozpadnou. Ženy si často natírají čelo žlutým pudrem; i to je staré čínské líčení, které se beze změny zachovalo dodnes. Od Čingise nahoře až po prostý lid dole si všichni holí pcho-t'iao jako čínské děti: nechávají tři chomáče vlasů; ten nad temenem, když trochu povyroste, zastřihují, ty po obou stranách svazují do malých uzlů, které visí na ramena.

Výstroj a zbraně

V Čingisově průvodu se vztyčuje velká čistě bílá korouhev jako znamení; kromě ní nejsou žádné jiné prapory a standarty, jen slunečník je červený nebo žlutý. Sedí na skládacím křesle s dračími hlavami, obloženém zlatem; křeslo královo má místy stříbro, tím se liší. I jeho sedlo a koňské řemení zdobí svinutí draci ze zlata; u krále je tomu stejně. Král nyní vztyčuje jen jednu bílou korouhev s devíti ocasey a s černým měsícem uprostřed; rozvine ji, když táhne do pole. Pod ním má korouhev jen ten, kdo je vrchním velitelem. Král má jediný buben a užívá ho v bitvě. Sedla jsou ze dřeva, velmi lehká a důmyslná. Luky mají sílu přes jeden š';⁶⁴ šípy mají dřík z písečné vrby. Šavle jsou velmi lehké, tenké a zahnuté.

Vyslanci

Jejich vyslanci se nazývají süan-čchaj. Přicházejí-li od císaře nebo od krále, ve všech krajích a okresech, jimiž projíždějí, i u velitelů vojsk jim všichni vycházejí prokázat úctu; bez ohledu na výši hodnosti jednají s každým jako rovný s rovným. Projíždějí branou s halapartnami, usedají v úřední síni kraje a prefekt jim osobně vkleče slouží; nocují v prefektově úřední síni. S bubny, píšťalami, prapory a hudebníci je před městem vítají i vyprovázejí. Kdekoli uvidí koně, vymění si je, a také celý jejich doprovod smí koně měnit; říká se tomu „jet na staničních koních“ a je to totéž co starodávná jízda poštou.⁶⁵

Když nedávno náš vyslanec přijel k jejich králi, byly obřady při setkání velmi prosté a řeč velmi přímá; král řekl: „Vy ve Velkém Sungu máte dobrého císaře a dobré ministry.“ Vcelku jsou povahy prosté a upřímné, jako za pradávných časů. Je k zlosti, že je učí odpadlí hodnostáři t'inských barbarů: ti teď „provrtávají Chaos“,⁶⁶ ničí jejich přirozenou prostotu a učí je úskokům; to je ohavné.

Oběti

Kdykoli věští štěstí a neštěstí, postup či ústup, zabíjení a tažení, užívají ovčí lopatku; propalují ji rozžhaveným železným bodcem a podle prasklin rozhodují o velkých věcech. Podobá se to věštění

⁶³ Chánova garda, mongolsky kešig.

⁶⁴ Š' byla jednotka váhy užívaná i pro sílu luku; jeden š' odpovídal v sungské době nátahu zhruba 55–60 kg.

⁶⁵ Mongolská síť jízdních stanic, zvaná džam.

⁶⁶ Narážka na podobenství z knihy *Čuang-c'*: přátelé chtěli Chaosu, který neměl smyslové otvory, prokázat dobro a každý den mu jeden otvor provrtali; sedmého dne Chaos zemřel.

z želvích krunýřů.⁶⁷ Kdykoli pijí, nejprve ulíjí obět'. Nejvíce ctí Nebe a Zemi a při každé věci se dovolávají Nebe. Když slyší hrom, bojí se a neodvážá se táhnout s vojskem; říkají: „Nebe křičí.“

Ženy

Při tažení s sebou podle zvyku berou, vznešení i prostí, většinou ženy a děti; sami říkají, že je mají k tomu, aby se staraly o zavazadla, šaty, peníze a podobné věci. Ženám přísluší stavět plstěné stany, sedlat a odsedlávat koně, nakládat a skládat zavazadla, vozy a břemena; jezdí na koni znamenitě. Oblékají se do čehosi jako čínský taoistický šat. Manželky náčelníků nosí pokrývku hlavy zvanou ku-ku,⁶⁸ spletenou ze železného drátu, tvarem podobnou „bambusové manželce“,⁶⁹ vysokou asi tři stopy a ozdobenou červeným a modrým brokátem s výšivkou nebo perlami a zlatem. Nahoře je ještě hůlka ozdobená červenou a modrou vlnou. Mají také šat s širokými rukávy jako čínský jeřábí plášť, široký a dlouhý, vlekoucí se po zemi; při chůzi jej nesou dvě otrokyně.

Muži a ženy sedí pospolu a navzájem si připíjejí a pobízejí se k pití; nic to nezakazuje. Když byl náš vyslanec přijat u jejich krále, ihned mu král dal podat víno; seděla s nimi jeho manželka, najmanská princezna,⁷⁰ a osm dvorních dam, jimž se říká „paní“. Při všech hostinách sedí vždy u téže tabule. Ty dámy jsou všechny zářivě bílé a krásné; čtyři jsou z rodu vznešených konkubín čínských barbarů, zbylé čtyři jsou Tatarů. Čtvrtá paní je z nich obzvlášť půvabná a těší se největší přízni. Všechny nosí jen barbarský šat a barbarské čepice.

Hostiny, tanec a hudba

Když král táhne do pole, provázejí ho i hudebnice, zpravidla sedmnáct osmnáct krasavic, velmi bystrých; hrají většinou na čtrnáctistrunný nástroj a podobné skladby jako „Hudbu velkých úředníků“. Takt udávají tleskáním, velmi tichým; jejich tanec je velmi zvláštní.

Podle tatarského zvyku drží hostitel podnos s číši a pobízí hosta; nechá-li host při pití byt' jen kapku, hostitel číši zpět nepřijme; teprve když vidí, že je dopito, má radost. Když hrají pólo,⁷¹ je to jen kolem dvaceti jezdců; víc koní nasadit nechtějí, protože nemají rádi zmatek a hluk. Po hře poslal král posla pozvat našeho vyslance; když přišel, řekl mu: „Dnes se hrálo s míčem; proč jsi nepřišel?“ Vyslanec odpověděl: „Neslyšel jsem, že by mě Vaše Výsost ráčila pozvat, proto jsem se neodvážil přijít.“ Král na to: „Přišel jsi do mé země, tak jsi jako z rodiny. Kdykoli je hostina, hra s míčem nebo obkličovací lov, prostě přijď a bav se s námi; nač ještě čekat, až tě někdo přijde zvát!“ Dal se do hlasitého smíchu a uložil mu za trest šest číší. Den vždy končí až velkým opilstvím.

Při pití je také zvykem, že si sousedé navzájem ochutnávají a vyměňují číše. Drží-li soused číši jednou rukou, chce, abych ochutnal doušek, a teprve pak se odváží pít sám; drží-li ji oběma rukama, vyměňuje si číši se mnou: mám vypít jeho víno do dna a potom mu nalít na oplátku. Proto se člověk snadno opije. Kdykoli vidí, že cizí host v opilosti hlučí a zapomíná na slušnost, zvrací nebo ulehne, mají velkou radost a říkají: „Když se host opije, je s námi jedné mysli a není mezi námi rozdíl.“

V den, kdy se náš vyslanec loučil, přikázal král průvodci poselstva: „V každém dobrém městečku zůstaňte o pár dní déle; je-li dobré víno, dejte mu pít, je-li dobrý čaj, dejte mu pít, a ať se pěkně píská na flétničky a tluče na bubínky.“ „Dobrým městečkem“ míní dobré kraje a okresy.

⁶⁷ Věštění z prasklin na zvířecích kostech a želvích krunýřích bylo ve starověké Číně hlavním způsobem věštby.

⁶⁸ Mongolsky bogtag, vysoká pokrývka hlavy vdaných žen.

⁶⁹ Dutý válec spletený z bambusu, který se v horku bral do postele, aby chladil.

⁷⁰ Najmani byli turkický kmen na západě Mongolska, podrobený roku 1204.

⁷¹ Jezdecká hra s míčem a holemi, oblíbená v Číně od tchangské doby.

Pcheng Ta-ja a Sü Tching: Stručná zpráva o Černých Tatarech (1237)

Země a vláda

Stát Černých Tatarů (to jest severních šan-jü)¹ se nazývá Velký Mongol. V poušti je hora Mongol a tatarsky se stříbru říká „mongol“. Džürčeni nazvali svůj stát „Velké zlato“, a proto Tataři nazvali svůj „Velké stříbro“.²

Jejich vládce, který si první přisvojil císařský titul, se osobním jménem jmenoval Temüďzin a přisvojený titul zněl „císař Čingis“. Nynější se osobním jménem jmenuje Ögedeje;³ těch, kdo si spolu s ním přisvojují titul, je osm.⁴

Jeho synové jsou Köten, Köčü, Chašidaj (ustanovený nepravým následníkem; čte čínské knihy, jeho učitelem je tajemník Ma) a Charačar.⁵

Jeho ministři jsou čtyři: Alčidaj (Černý Tatar, rozvášný a rozhodný), I-la Čchu-cchaj (zdvořilostním jménem Ťin-čching, Kitan; někdy se mu říká náměstek státního sekretariátu) a Nien-che Čchung-šan (Džürčen; někdy se mu říká generál), kteří společně spravují čínské záležitosti; a Činkaj (Chuej-chuej), který spravuje výhradně záležitosti zemí Chuej-chuejů.⁶

Když jsem já, Tching, přišel do stepi, Alčidaj už úřad nezastával. Nien-che Čchung-šan provázal nepravého následníka Köčüa při vpádu na jih. Příštího roku Köčü zemřel, nahradil ho Alčidaj a Nien-che Čchung-šan mu byl opět pomocníkem.⁷ I-la a Činkaj si sami říkají „páni ministři sekretariátu“ a řídí veškeré záležitosti státu; Činkaj nespravuje jen Chuej-chueje. Tataři označení „ministr“ nemají, říkají jim prostě „bičeči“. Bičeči je čínsky písař; pověřují je vedením písemností.⁸

Kraj a živobytí

Jejich země: za průsmykem Ťü-jung (přes sto li severozápadně od Jen) se postupně zvedá a rozšiřuje; za Ša-ťingem (osmdesát li od okresu Tchien-šan) je na všechny strany rovná a širá, pustina sahá k nebi. Občas jsou vidět vzdálené hory; zprvu se zdají vysoké a strmé, ale zblízka jsou to jen svahy a pahorky. Většinou je tam samý písek a kamení.⁹

Písek a kamení, které jsem já, Tching, viděl, také nebyly nijak velké; je to jen drobný písek a malé kamínky.

Jejich podnebí je mrazivé; není čtvera ročních dob ani osmi svátků (například o „probuzení hmyzu“

¹ Šan-jü byl titul vládců Siung-nuů, starověkých kočovníků na severu Číny; glosátor tak Mongoly přiřazuje k dávným nepřítelům Číny.

² Lidový výklad: mongolsky se stříbro řekne mönggü, což zní podobně jako Mongol. Ťin, název džürčenské dynastie (1115–1234), znamená „zlato“.

³ Ögedeje (1186–1241), třetí syn Čingischánův (asi 1162–1227), velkým chánem od roku 1229. Slovem „nepravý“ a „přisvojený“ upírají sungští autoři Mongolům legitimitu.

⁴ Podle Wang Kuo-weje jde o osm knížat, která si ve svých údělech říkala chán: Jegü, syn Čingischánova bratra Chasara; Alčidaj, syn bratra Chači'una; Čingischánovi bratři Temüge-otčigin a Belgüteje; Batu, syn Džochiho; Čagataj; Möngke, syn Tolujův; a sám Ögedeje.

⁵ Ögedejevi synové Köten († 1251), Köčü († 1236), Chaši a Charačar. Nejstarší Gүjük (velký chán 1246–1248) ve výčtu chybí; podle Wang Kuo-weje byl tehdy na tažení v Liao-tungu. Následníkem byl určen Köčü, nikoli Chaši; zprávu o Chašim má Wang za omyl z doslechu.

⁶ Alčidaj je tu podle Wang Kuo-weje Eldžigidej, který při Ögedejevě nástupu stál v čele hodnostářů. Jie-lü Čchu-cchaj (1190–1244), kitanský učenec z bývalého rodu Liao, byl hlavním Ögedejevým rádcem pro severní Čínu; I-la je jiná podoba rodového jména. Nien-che Čchung-šan († 1238) byl Džürčen v mongolských službách. Činkaj († 1252), hlava chánovy kanceláře, byl podle čínských dějin Kereit; Wang Kuo-wej o tom pochybuje a hledá jeho původ mezi Ujgury. Slovem Chuej-chuej označují autoři lidi ze západu vůbec: Ujgury i muslimy Střední Asie a Persie.

⁷ Köčü vedl roku 1235 mongolský vpád do sungské Číny a zemřel roku 1236. Alčidaj, který ho nahradil, je podle Wang Kuo-weje jiná osoba než ministr téhož jména: kníže Alčidaj, syn Čingischánova bratra Chači'una. Sü Tching obě osoby spojil.

⁸ Mongolsky bičeči, písař, tajemník.

⁹ Průsmyk Ťü-jung leží severozápadně od Pekingu na cestě do Mongolska. Popisovaná cesta vedla přes dnešní Čang-ťia-kchou (Kalgan) na mongolskou náhorní plošinu.

nehřmí).¹⁰ Ve čtvrtém a osmém měsíci často sněží a počasí se mění jen málo. Blíž, severně od průsmyku Tü-jung, na místech jako Kuan-šan a Tin-lien-čchuan, sněží i v šestém měsíci.

Když jsem se já, Tching, vracel ze stepi, nocoval jsem pod hřebenem Jie-chu-ling právě pátého dne sedmého měsíce; ráno byla taková zima, že mi zmrzly ruce i nohy.

Co tam roste: divoká tráva. Ve čtvrtém měsíci se začíná zelenat, v šestém bují, v osmém už zase usychá. Kromě trávy tam není nic.

Jejich dobytek: skot, psi, koně, ovce a velbloudi. Barbarské ovce mají hustou vlnu a ocas jako vějíř; čínským ovčím říkají „ku-lü“. Velbloudi jsou dvouhrbí, jednohrbí i bezhrbí.

Já, Tching, jsem viděl, že stepní skot je samý žlutý skot, veliký jako jihočínský buvol; výborně chodí. Neorá, jen tahá vozy; většinou nemá provrtaný nos.

Jejich obydlí: klenuté jurty (to jest plstěné stany). Hradeb a domů není; stěhují se za vodou a trávou bez ustání. Tatarský vládce každý den přenáší stan a jede za lovem; když s ním táhnou všichni jeho nepraví hodnostáři, říká se tomu „zvednout tábor“. Vozy tahá skot, koně a velbloudi. Komůrka na voze, v níž lze sedět i ležet, se nazývá stanový vůz. Do čtyř rohů vozu zasazují hole nebo kříží prkna na znamení úcty k Nebi; tomu se říká jídelní vůz. Jedou v pěti proudech a vinou se jako mravenčí šik, na délku patnáct li a na šířku polovinu toho. Kde najdou vodu, zastaví; tomu se říká „postavit tábor“. Vládcův stan je obrácen k jihu a stojí sám v přední řadě; za ním jsou ženy, za nimi nepravá tělesná stráž a nepraví hodnostáři. Místo, kde stojí vládcův lovecký stan, se vždy říká „ordo“. Jen zlatý stan (sloupy má ze zlata, odtud jméno), u něhož táboří pohromadě všechny nepravé císařovny a celé ležení, se nazývá „velké ordo“. Staví je v kotlině opřené o svahy, aby se zlomila síla větru. Je to jako čínské císařské sídlo na cestách; ani ono nemá stálé místo a stěhuje se po měsíci nebo po čtvrtletí.

Když jsem já, Tching, přišel do stepi, zlatý stan postavili; myslím proto, že vyslanec tentokrát poslal sám císař naší dynastie, a tak jej postavili, aby ukázali svou nádheru. Když přijelo dřívější poselstvo vyslanec Cou, nestavěli jej, a nepostavili jej ani při pozdějším poselstvu velkého vyslanec Čchenga a ještě pozdějším vyslanec Čou.¹¹ Je to prostě veliký stepní plstěný stan, shora dolů pokrytý plstí; uprostřed jsou okna spletená z vrbového proutí, jimiž prochází světlo. Drží jej přes tisíc provazů. Práh i sloupy jsou obloženy zlatem, odtud jméno. Vejde se do něho několik set lidí. Křeslo, na němž tatarský vládce ve stanu sedí, je jako kazatelna v čchanovém klášteře a je rovněž zdobeno zlatem. Císařovny a ženy sedí podle hodností jako v divadelních lóžích.

Jurty jsou dvojí. U jen-t'ingského druhu je kostra z vrbového dřeva, právě jako u jižních mřížových zástěh, a dá se složit i rozložit. Vpředu jsou dveře, nahoře je to jako žebra slunečníku a ve vrcholu je otvor, zvaný nebeské okno; celé je to potaženo plstí a dá se vézt na koni. U stepního druhu je z vrbového proutí upleten tuhý kruh, napříč potažený plstí; složit se nedá a vozí se na voze. Když dojde voda a tráva, stěhují se; pevně stanovený den k tomu nemají.

Jejich jídlo: maso, obilí nikoli. Z ulovené zvěře je to zajíc, jelen, divoký kanec, sysel, divoká ovce (z její páteře se dá udělat naběračka), žlutá ovce (má žlutý hřbet a ocas velký jako vějíř), divoký kůň (podobá se oslu)¹² a ryby z říčních pramenů (dají se dopravit, protože je tam zima). Z chovaných zvířat porážejí obvykle ovce, potom skot; koně zabíjejí jen při velkých hostinách. Devět dílů z deseti opékají na ohni, dva tři díly vaří v kotli. Maso krájí na kousky, nejprve jedí sami a potom dávají jíst druhým.

Já, Tching, jsem žil ve stepi přes měsíc a neviděl jsem, že by Tataři zabili k jídlu dobyteč.

Jejich nápoj: kobyli mléko a kyselé mléko kravské a ovčí. Při prvním nalévání se první vždy napije sám a pak teprve dá pít druhému. Než se druhý napije, dá usrknout prvnímu, třetímu a čtvrtému; tomu se

¹⁰ „Probuzení hmyzu“ je jeden z čtyřiačtyřiceti úseků čínského slunečního roku, počátkem března, kdy má podle tradice poprvé zahřmět.

¹¹ Podle Wang Kuo-weje: Cou Šen-č' jel k Mongolům poprvé na přelomu let 1232 a 1233, s Pcheng Ta-jou jako tajemníkem; podruhé byl vyslán koncem roku 1234 jménem císaře a k Ťgedejovi dorazil až v létě 1236; s tímto poselstvem jel Sü Tching. Čcheng Fu byl jmenován vyslancem roku 1235, Čou Cch'-šuo roku 1238.

¹² Divoká ovce je argali, „žlutá ovce“ mongolská gazela dzeren, „divoký kůň“ nejspíš kulan.

říká „přiložit ústa“. Nepije-li první, podá se třetímu. Když třetí dopije, nalije a oplatí druhému; ten ještě nepije a dá pít čtvrtému, který učiní totéž co třetí. Teprve pak se druhý napije, nalije a oplatí prvnímu, a první zase po řadě nalévá třetímu a čtvrtému; tomu se říká „výměna číší“. Původně to bylo opatření proti jedu, později se z toho stal zvyk.

Jejich koření: jediné sůl.

Já, Tching, jsem vyjel průsmekem Ťü-jung, přešel hřeben Jie-chu-ling a po dalších více než tisíci li jsem vstoupil do stepi u jezera Ťie-li-po.¹³ Jeho voda se večer nalije a přes noc se z ní stane sůl; kupci ji přijíždějí směňovat za rýži, ročně až několik tisíc š'. Dál ve vnitrozemí jsem viděl sůl, kterou jedí Tataři, zvanou „měřicová sůl“: je bělejší než sníh, větší než zub a dole rovná jako měřice, odtud jméno; je to výkvět soli. Čím dál na sever, tím víc je půda solná a tráva dobrá pro koně.

Čím topí: „travním uhlím“ (trusem skotu a koní).

Čím svítí: knot je z travního uhlí, olejem je ovčí lůj.

Zvyky

Jejich obyčej je lov s lukem. Kdykoli jejich vládce pořádá obkličovací lov, svolá veliké množství lidí; kopou jámy, zarážejí kůly jako znamení, spojují je provazy ze srsti a na ně věší kusy plsti a peří. Je to stejný důmysl jako u čínských sítí na zajíce, jen se to táhne na sto dvě stě li. Když vítr zavane a peří zavlaže, zvěř se poleká a neodvážá se prchnout; potom kruh stáhnou a zvěř pobíjejí.

Já, Tching, jsem viděl, že tatarským domácnostem nařizují odvádět provazy ze srsti a plst', a je to pro ně dost tíživé. Staniční koně, na nichž jsem cestou jezdil, měli většinou ostříhanou hřívu. Když jsem se ptal, řekli: „Dělají se z ní provazy a odvádějí se do orda pro lov.“ Obkličovací lovy začínají v devátém měsíci a končí ve druhém. V době lovu jedí obvykle ulovenou zvěř a ovcí zabíjejí méně.

Jejich úprava hlavy: vlasy rozpuštěné a svázané v uzel, v zimě čapka, v létě klobouk; ženy nosí na hlavě ku-ku.¹⁴

Já, Tching, jsem viděl, jak se ku-ku dělá: kostra je z malovaného dřeva a je potažena červeným hedvábím se zlatem. Nahoře je čtyři pět stop dlouhá vrbová hůl nebo hůl vykováná ze železa, obalená modrou plstí. Vznesené ji zdobí ledňáčkovými květy naší dynastie nebo pestrým hedvábím, aby se třepetalo; nižší bažantím peřím. Ženy si podle svého vkusu natírají tvář vlčím trusem.¹⁵

Jejich oděv: zapíná se napravo a má hranatý límec. Dříve byl z plsti, srsti a kůže, nyní z hedvábí a zlatých nití; barvy jsou červená, fialová, tmavomodrá a zelená, vzory slunce, měsíc, drak a fénix. Rozdíl mezi vznešenými a nízkými se nedělá.

Já, Tching, jsem to zkoumal: je to právě jako stříh starého „hlubokého šatu“. Původně má jen spodní límec, zrovna jako límec taoistického šatu naší dynastie, a proto se mu říká hranatý. Horní čtyřhranný límec je už dílo Číňanů; tatarský vládce, lidé ze sekretariátu a jiní vysoce postavení ho nenosí. V pase je šat nahusto složen do drobných záhybů, jichž je bezpočet; hluboký šat má jen dvanáct dílů, Tataři mají záhybů víc. Přes pás si ještě dávají šňůru stočenou z červeného a fialového hedvábí, zvanou „pasová šňůra“; chtějí, aby byl pás na koni pevně stažen a vystupoval a aby to bylo pestré a pěkné na pohled.

Jejich řeč má zvuky, ale ne písmo; hodně se vypůjčuje a pojmenovává podle zvuku. Těm, kdo ji překládají, se říká tlumočníci.

Jejich jména: mají osobní jméno, ale ne příjmení; mají-li z něčeho neblahé tušení, jméno si změní.

¹³ Jezero Kaj-li-po severně od Fu-čou, známé i z cestopisu taoistického patriarchy Čchang-čchuna. Vzdálenost „více než tisíc li“ od hřebene Jie-chu-ling je podle Wang Kuo-weje chyba; cesta trvala jen několik dní.

¹⁴ Mongolsky bogtag, vysoká pokrývka hlavy vdaných žen.

¹⁵ Čtení je nejisté. Už Wang Kuo-wej soudil, že text je porušen, a připomínal Čao Kungovu zprávu, že si ženy natírají čelo žlutým pudrem.

Já, Tching, jsem viděl, že se odshora dolů nazývají jen osobním jménem; příjmení neměli nikdy a nemají ani úřední tituly. Kdo vede písemnosti, je „bičeči“, kdo spravuje lid, „darugači“, kdo je v tělesné stráž, „chorči“.¹⁶ Ministři, tedy Čchu-cchaj a jemu podobní, si sami říkají „páni ministři sekretariátu“; a Wang Ťi¹⁷ si sám říká „velmož stříbrné a modré slávy“, „hlavní cenzor“, „uklidňující zmocněnec“ a „státní vyslanec“; tatarský vládce jim nic takového neudělil.

Jejich zdvořilost: místo úklony se obejmou; klanějí se pokleknutím na levé koleno.

Já, Tching, jsem jejich objetí viděl; je to prostě vzájemné objímání kolem ramen.

Jejich pořadí míst: nejčestnější je střed, potom pravá strana, nejnižší je levá.

Jejich letopočet: dříve užívali obrazů dvanácti zvířat (například rok krysy), nyní užívají šedesátkového cyklu (například „prvního nebo třicátého dne prvního měsíce roku ťia-c“); to vše je naučili Číňané, Kitani a Džürčeni. Podle původního tatarského zvyku tomu nerozuměli: zazelená-li se tráva, je to jeden rok, objeví-li se nový měsíc, je to jeden měsíc. Zeptá-li se jich někdo na věk, počítají na prstech, kolikrát se zazelenala tráva.

Já, Tching, jsem v Jen-ťingu a v kraji Süan-te viděl kalendáře, dokonce tištěné a svázané. Když jsem se ptal, řekli, že je I-la Čchu-cchaj sám vypočítal, sám dal vytisknout a sám rozeslal; tatarský vládce o tom ani neví. Čchu-cchaj se vyzná v hvězdářství, v básnictví, ve hře na citeru i v čchanové meditaci; je velmi všestranný. Má úplně černý vous, který mu sahá až ke kolenům a který si obvykle svazuje do uzlů; postavy je velmi statné.¹⁸

Když volí den pro nějaký podnik, řídí se přibýváním a ubýváním měsíce (dnů před třetím dnem měsíce a po poslední čtvrti se varují). Když uvidí nový měsíc, vždy se mu pokloní.

Písmo a úřední moc

Své záležitosti zapisují dřevěnou hůlkou;¹⁹ písmo vypadá jako vyplašení hadi a zkroucené žízály, jako nebeské talismany nebo jako značky hudebního zápisu; s písmem Chuej-chuejů je skoro jako bratr s bratrem.

Já, Tching, jsem to zkoumal: Tataři původně písmo neměli, dnes však užívají trojí. Ve vlastní tatarské zemi užívají jen malá dřívka, tři čtyři palce dlouhá, na jejichž čtyřech hranách dělají vruby; mají-li například poslat deset koní, vyříznou deset vrubů. Většinou vyřezávají jen počet. Jejich mravy jsou prosté a mysl soustředěná, a proto se ve slovech nemýlí. Podle jejich zákona se lež trestá smrtí, proto se nikdo neodvážá podvádět. Ač nemají písmo, dovedli tak založit stát. Tato dřívka jsou totéž co starodávné dřevěné vrubovky. Mezi Chuej-chueji užívají písma Chuej-chuejů; to má na starosti Činkaj. Písmo Chuej-chuejů má jen jednadvacet písmen, ostatní se skládá přidáváním po stranách.²⁰ Mezi Číňany, Kitany a Džürčeny, tedy v zaniklých státech, užívají jen čínských znaků; to má na starosti I-la Čchu-cchaj. Avšak i tam na konec, před datum, vlastnoručně přepisuje Činkaj písmem Chuej-chuejů: „Vydáno tomu a tomu.“ To je namířeno právě proti Čchu-cchajovi: písmo Chuej-chuejů slouží jako ověření a bez něho listina neplatí. Chtějí nejspíš, aby vše šlo přes Činkaje a aby se oba navzájem hlídali. V jen-ťingských městských školách se většinou učí písmu Chuej-chuejů a tatarské řeči. Kdo se naučí tlumočit, hned se stane tlumočníkem, chodí s Tatary, svévolně si hraje na pána a vymáhá dary i jídlo. Kitani a Džürčeni měli původně vlastní písmo; neužívá se žádné.

Jejich pečeť má nápis „Poklad pro vyhlásování rozkazů“; znaky jsou ve vrstveném pečtním písmu, je čtverhranná a měří něco přes tři palce. Opatruje ji Činkaj a není tu žádná pojistka v podobě závěry nebo spolupodpisu. Ve všech věcech, velkých i malých, má rozhodovat sám nepravý náčelník. Čchu-cchaj,

¹⁶ Darugači byl chánův zmocněnec dosazený do podrobeného města nebo kraje; chorči, „toulcoví“, byli ozbrojení členové chánovy gardy.

¹⁷ Wang Ťi († asi 1240), Číňan ze severu, který od roku 1233 jezdil jako mongolský vyslanec k sungskému dvoru.

¹⁸ Čchu-cchajův kalendář pro mongolskou říši je doložen i z jiných pramenů.

¹⁹ Podle Wang Kuo-weje se miní dřevěné pero, jímž písaři ze západu psali na papír; některá vydání mají místo toho „na dřevěné destičky“.

²⁰ Miní se ujugurské písmo, které Mongolové převzali kolem roku 1204.

Čchung-šan a Činkaj však společně drží oště tatarské moci. V záležitostech čtyř světových stran přešla moc nad životem a smrtí, nad udílením a odnímáním do rukou těch, kdo vládnou pečeti, i když rozkaz tatarského vládce třeba ještě nevyšel.

Já, Tching, jsem to zkoumal: jen v tom, co prochází listinami, mohou Čchu-cchaj a Činkaj prosadit své soukromé záměry, protože tatarský vládce neumí číst. O velkých věcech, jako jsou tažení a užití vojska, rozhoduje vládce sám a radí se o nich jen s vlastními pokrevními příbuznými; Čňané a jiní k tomu přístup nemají. Tatarům říká vždy „naše vlastní kosti“. I v nejdrobnějších sporech jdou lidé s dary přímo před tatarského vládce, ale nakonec odcházejí bez rozhodnutí.

Jejich věštění: propalují ovčí lopatku a podle toho, zda praskliny jdou souhlasně nebo protisměrně, rozeznávají štěstí a neštěstí. Zda Nebe něco zavrhuje nebo dává, rozhoduje se jen tím; věří tomu velmi pevně. Říkají tomu „pálení pchi-pchy“.²¹ Není věci tak nepatrné, aby o ní nevěstili, a věští vždy třikrát čtyřikrát znovu.

Když jsem já, Tching, přišel s poselstvem do stepi, tatarský vládce několikrát pátil pchi-pchu, aby vyvěstil, zda má poselstvo odejít, nebo zůstat; v pchi-pche zřejmě vyšlo, že se máme vrátit, a tak nás propustil. Pálení pchi-pchy je totéž co navrtávání želvího krunýře.

Jejich obvyklá řeč je: „Opření o sílu Věčného Nebe a o ochranu císařova štěstí.“ O tom, co hodlají učinit, říkají: „Tak to Nebe káže.“ O tom, co už někdo učinil, říkají: „Nebe to ví.“ Není věci, kterou by nepřiřítali Nebi. Od tatarského vládce až po jeho lid to dělají všichni.

Daně a obchod

Jejich dávkám se říká čchaj-fa.²² Mléko mají od koní a jídlo od ovcí; dávky se proto vybírají od každé domácnosti podle velikosti stád, podobně jako čínské dodávky pro dvůr. Pokud jde o zřizování stanic, ponechává se jednotlivým náčelníkům, aby sami určili, jak dlouho se má sloužit. Od čínského lidu, vyjma řemeslníky, se bez rozdílu pohlaví vybírá ročně: ve městech za dospělého dvacet pět liangů hedvábí a padesát liangů hedvábí za skot a ovce (tak říkají náhradě za stříbro vypůjčené od Chuej-chuejů na stravu projíždějících posílů); od venkovanů sto liangů hedvábí na osobu.²³ Rýže se bez ohledu na rozlohu polí vybírají čtyři š' ročně na domácnost. Stříbra se ze všech krajů dohromady dopravuje dvacet tisíc tingů ročně.²⁴ A co se vymáhá postranními cestami a oklikami, nelze ani vypovědět.

V poušti, kterou jsem já, Tching, projížděl, má od tatarského vládce, nepravých císařoven, následníka, princezen a příbuzných dolů každý své území. Domácnosti jejich lidu dodávají jako čchaj-fa skot a koně, vozy, nosiče, skopové maso a kobyly mléko. Tataři totiž mají step rozdělenou do správy a každý díl odvádí čchaj-fa; nikdo, vznešený ani nízký, toho není ušetřen. Je ještě další druh: každý odvádí čchaj-fa na potřeby stanic ve svém území, a i v tom jsou si vysocí i nízcí rovni. To je stepní čchaj-fa. Pokud jde o čchaj-fa v čínských zemích, kromě hedvábí a hedvábné vaty, které se od každé domácnosti a každého dospělého převádí na stříbro, se pokaždé, když projíždějí poslové nebo se přesouvá vojsko, potraviny a zbraně, i pro všechny ostatní potřeby vrchnosti vypočítá, kolik je čeho třeba, a rozvrhne se to na domácnosti. Lidé zaniklých států tím velmi trpí a jejich hořkost a hněv sahají k nebi, ale nakonec proti tomu nic nezmohou. Tatarský vládce čas od času posílá ze stepi úředníky stanovit čchaj-fa v čínských zemích. V Jen-t'ingu jsem já, Tching, viděl, jak přijel ministr Chu;²⁵ jeho hrabivost byla ještě děsivější. Stříbro jako čchaj-fa museli dát dokonce i cech učitelů a cech žebráků. Jen-t'ingský cech učitelů o tom složil báseň:

I od cechu učitelů žádají stříbro;
žáků je poskrovnu a bída až příliš čistá.

²¹ Pchi-pcha je čínská loutna, jejíž tvar ovčí lopatka připomíná.

²² Čínské slovo pro dávky a služby ukládané obyvatelstvu.

²³ Liang je čínská unce, asi 37–40 g. Výklad položek hedvábné daně je v podrobnostech nejistý.

²⁴ Š' je tu dutá míra na obilí, v Sungské době asi 60–95 litrů. Ting je slitek stříbra o padesáti lianzích, tedy necelé dva kilogramy.

²⁵ Šigi-chutuchu († asi 1250), Čingischánův nevlastní bratr a nejvyšší soudce, čínsky Chu-tu-chu; Ögedej ho roku 1234 poslal provést v severní Číně soupis obyvatel, který byl hotov roku 1236. Ztotožnění je Wang Kuo-wejovo.

Lu Ťing-šan, hodný Zlatého koně a Nefritové síně,
Fan C'-žen, čistý jako jasný měsíc a svěží vítr.
K Liům se sotva vejde, kdo vykládá ctnost,
Čangova světnička stačí právě těm, kdo zpívají u oltáře deště.
Pojďme spolu prosit ministra Chu:
až nám to promine, bude sajn.²⁶
Z toho je vidět, jak vybírají dávky.

Jejich směna: ovce a koně, zlato a stříbro, hedvábné látky.

Jejich obchodování: od tatarského vládce až po nepravé krále, nepravé prince, nepravé princezny a ostatní svěřují všichni stříbro Chuej-chuejům nebo je půjčují lidu na rostoucí úrok. Z jistiny jednoho tingu je po deseti letech obracení úrok tisíc dvacet čtyři tingů.²⁷ Jindy za ně nakoupí všelijaké zboží a obchodují s ním, nebo předstírají, že byli v noci okradeni, a vymáhají náhradu na lidu.

Já, Tching, jsem viděl, že Tataři umějí jen žádat dary; obchodování nerozumí ani jediný. Od tatarského vládce dolů prostě dávají stříbro Chuej-chuejům a nechávají je, ať jdou sami obchodovat a odvádějí úrok. Chuej-chuejové je buď sami půjčují dál, nebo všelijak obchodují, nebo lživě tvrdí, že byli oloupeni, a vymáhají náhradu na domácnostech v krajích a okresech. Tataři chtějí vcelku jen hedvábí, železné kotle a barvené dřevo; jejich potřeby nepřesahují jídlo a šat. Číňané, Chuej-chuejové a jiní to vozí do stepi a Tataři to směňují za ovce a koně. U Tatarů je opravdu zvykem, že nikdo nezvedne, co leží na cestě; zloději se přece jen najdou, ale jsou to jen lidé ze zaniklých států. Chuej-chuejové také pokládají věci na opuštěné místo a zdaleka je pozorují; jakmile o ně někdo zavadí, přiběhnou a křivě ho obviní. Lstivosti Chuej-chuejů je třeba se bát nejvíc; jsou přitom velmi zruční, umějí řeči mnoha zemí a jsou zkrátka všeho schopní.

Tituly, zákazy a tresty

Jejich úřední tituly: přisvojují si titul krále státu, zastupujícího císaře, knížete nebo císařského zmocněnce. Zajatci ze zaniklých států se nazývají ministry sekretariátu, generály, náměstky nebo uklidňujícími a dopravními komisaři; každý si přivlastňuje jméno, jaké se mu líbí. Jmenovací výnosy a listiny u nich nikdy nebyly.

Já, Tching, jsem to zkoumal: Tataři nikdy neznali jmenování do úřadů ani platy a tatarský vládce ani nechápe, co úřední tituly znamenají. Tataři mají jen zlatou tabulku s tygří hlavou, hladkou zlatou tabulku a hladkou stříbrnou tabulku. Má-li někdo zásluhy, sám dodá zlato nebo stříbro a požádá tatarského vládce; ten mu dovolí dát si tabulku zhotovit. Je na ní vyryto písmo Chuej-chuejů a neříká nic víc než ono „silou Věčného Nebe“ a podobně. Jsou tu také hodnostáři zaniklého ťinského státu, kteří se smísili s nádeníky, klesli mezi řezníky a krčmáře nebo odešli mezi taoisty, a všichni se dosud nazývají starými tituly. V domě zmocněnce Wanga je několik vozků, kterým se říká „pane komisaři“ a „pane náměstku“. V chrámu Čchang-čchun-kung²⁸ je mnoho dvořanů zaniklého ťinského státu; unikli tam holení hlavy i podřadným robotám a dostanou šat i jídlo. Je to nadmíru žalostné.

Řád jejich lidu: desíti lidem velí náčelník s odznakem; od deseti ke stu, od sta k tisíci, od tisíce k deseti tisícům má každý oddíl svého velitele.

Zákazy jejich státu: kdo ryje zemi v době, kdy roste tráva, a kdo zanedbá oheň a zapálí trávu, toho rodina je popravena. Kdo zvedne ztracenou věc, kdo šlápne na práh, kdo bije koně přes tvář a oči a kdo se dopustí smilstva, je popraven sám. Komu při jídle zaskočí a komu teče krev z úst nebo z nosu, je viněn, že jeho srdce věští zlé. Kdo sroluje plstěný závěs dveří směrem ven, je obviněn, že svazuje hrdlo tatarského vládce.²⁹ Jedou-li jezdci proti sobě a míjejí se zleva, říká se tomu shoda; podává-li kdo druhému maso

²⁶ Satira psaná strojeným literátským jazykem: učenci hodní císařské akademie („Zlatý kůň a Nefritová síň“) učí v bídě. Poslední slovo je mongolské sajn, „dobré“. Jmenování učitelé nejsou odjinud známi.

²⁷ Úrok sto procent ročně se každý rok připisoval k jistině; po deseti letech tak dluh vzroste na 1 024násobek. Číňané tomu říkali „úrok jehněcí“. Kupcům pracujícím s kapitálem mongolské vrchnosti se říkalo ortak.

²⁸ Taoistický klášter v Jen-ťingu (dnešní pekingský Paj-jün-kuan), sídlo patriarchy Čchang-čchuna († 1227), jemuž Čingischán udělil osvobození od daní a robot.

²⁹ Smysl zákazu je nejasný a čtení nejisté.

a ten je bere levou rukou, říká se tomu protivenství. Kdo při nalévání kyselého mléka převrhne nádobu, o tom se říká, že mu vymře potomstvo. Koho zasáhne hrom nebo oheň, opustí všechn svůj majetek i dobytek a uteče; vrátí se až po roce.

Já, Tching, jsem viděl, že Tataři, kdykoli uslyší hřmění, zacpou si uši a přikrčí se až k zemi, jako by se schovávali.

Jejich odměny a tresty: podle jejich zvyku je služba samozřejmost a nikdo se neodvážá pokládat ji za zásluhu. Navzájem se napomínají slovy: „Pošle-li mě pán do ohně nebo do vody, půjdu za něho.“ Mluvit o hladu, zimě a strádání je podle nich „taj“ (taj znamená „nedobré“). Proto v jejich státě v době míru odměn není. Jen při vítězství ve válce odměňují koňmi, zlatými a stříbrnými tabulkami nebo kusy hedvábí. Při dobytí města nechají vojsko volně loupit děti, ženy, nefrit a hedvábí. Kdo loupí dřív a kdo později, řídí se stupněm zásluh; zaráží-li první šíp do dveří, další se neodvážá vejít. Kdo se proviní, toho zabijí; tomu říkají „aldachu“.³⁰ Nezabijí-li ho, zařadí ho za trest do vojska ba'aturů (obdoba čínských mužů odhodlaných k smrti),³¹ a to třikrát nebo čtyřikrát, a teprve pak mu vinu prominou. U nejlehčích provinění zabaví polovinu majetku.

Já, Tching, jsem viděl, že jeden jejich zákon je nejlepší: kdo lže, zemře.

Kdo se dopustí loupeže, toho zabijí a jeho ženu, děti a dobytek zabaví a dají domácnosti, která byla oloupena. Ukradne-li otrok jednoho věc druhému nebo věc otrokovi druhého, zabaví ženy, děti a dobytek pána i otroka a otroka i pána zabijí; tomu se říká „rozsudek i nad pánem“. Když něco vidí, hned to chtějí; tomu říkají „sauga“.³² Dostanou-li to, řeknou „sajn“, což je tatarsky „dobré“. Nedostanou-li, řeknou „mau“, což je tatarsky „nedobré“. Sauga znamená čínsky vyžadovat.

Jízda a koně

Jejich jízda a střelba: už jako nemluvňata je přivazují šňůrami k prkénku a upevní na koně, takže jezdí všude s matkou. Ve třech letech je provazem přiváží k sedlu, aby se měli čeho držet, a cválají se všemi. Ve čtyřech pěti letech nosí malý luk a krátké šípy. Když dorostou, zabývají se po celý rok lovem. Při cvalu stojí na špičkách a nesedí, takže osm devět dílů síly mají v nártch a jeden dva díly ve stehnech. Jsou rychlí, jako když přizene vichřice, a prudcí, jako když se sesune hora; obracejí se vlevo i vpravo jako na křídlech, takže dovedou hledět doleva a střilet doprava, aniž se přidržují podocasníku.

Při střelbě vpěší stojí s chodidly do tvaru osmičky, široce rozkročení a v pase přikrčeni; proto mají sílu, jež prorazí pancíř.

Já, Tching, jsem viděl, jak tatarská žena porodila v pustině dítě; sotva bylo po všem, otřela je ovčí vlnou, zabalila do ovčí kůže a přivázala do vozičku čtyři pět stop dlouhého a stopu širokého; ten si hned vzala pod paži na koně a jela dál.

Jejich koně se pasou volně, bez sena a obilí; teprve v šestém měsíci, když se nasytí trávy, ztloustnou. Hřebce vyřezou, když mají čtyři zuby; proto jsou statní a silní, poddajní a bez vrtochů, snášejí vítr a mráz a dlouho vydrží. Nevyřezaní jsou pravým opakem, snadno ržají a plaší se a nelze s nimi číhat v záloze. Koním, kteří mají tenká kopyta a bojí se kamení, je podbíjejí železem nebo destičkami; říká se tomu „drsné nohy“. Při rychlé jízdě nesmějí být nakrmeni. Po odsedlání jim vždy uvážou hlavu vzhůru a čekají, až se jim dech zklidní a čtyři kopyta vychladnou; teprve pak je pustí k vodě a trávě. Pastevcům se říká „ulači“;³³ tři díly z nich jsou Chuej-chuejové, sedm dílů Číňané.

Já, Tching, jsem zkoumal, jak Tataři chovají koně. Jakmile zjara skončí tažení, pustí všechny dobré válečné koně volně k vodě a trávě a nedovolí na nich jezdit. Až když se chystá západní vítr, pochytají

³⁰ Mongolsky aldachu, „propadnout trestu“.

³¹ Ba'atur, „hrdina“; zde oddíly nasazované na nejnebezpečnější místa.

³² Mongolsky sauga, dar; v severní Číně se slovo ujalo pro dary vymáhané mongolskými pány.

³³ Mongolsky ulači, kdo má na starosti staniční koně.

je, nechají je zhubnout, přivážou u stanů a dávají jim jen trochu vody a trávy. Po měsíci jim sádlo spadne a ztverdne; ujede-li se na nich několik set li, ani se nezpotí, a proto vydrží daleké cesty a mohou do boje. Když jsou běžně na cestě, nesmějí cestou vodu ani trávu vůbec dostat; kdyby totiž žrali a pili při námaze, nenabrali by sílu a onemocněli by. To je správný způsob chovu koní. Lidé na jihu dělají opak, a proto jsou jejich koně často nemocní. Z hřebců nechávají jen ty nejstatnější a nejlepší na plemeno, těm říkají „i-la“; ostatní většinou vyřezou, a proto jsou všichni silní. I-la je hřebec; není vyřezán, má na starosti stádo klisen a nechodí mezi valachy. Valaši a klisny tvoří každý své stádo. Koně bývají ve stádech po čtyřech pěti stech kusech a starají se o ně jen dva ulači; v ruce drží místo biče železnou palici v podobě kuřecího srdce a koně se jí bojí, jen ji zahlédnou. Každé ráno a večer přivede každý ulač koně, které má na starosti, postaví je do kruhu před pánův stan a po chvíli se zase rozejdou. Při napájení může u studny pít jen čtyři pět koní; přicházejí sami jeden po druhém podle pořadí, napijí se a odejdou, a přijdou další. Předběhne-li některý, ulači zdaleka zamává železnou palicí, kůň sklopí hlavu a zastaví se; žádný se neodvážá dělat zmatek, je v tom dokonalý pořádek. Ve stádě klisen připadá na jednoho hřebce padesát šedesát klisen. Vyjde-li klisna ze stáda, hřebec ji kousáním a kopáním zažene zpět; přijde-li hřebec z jiného stáda, zdejší hřebec ho kousáním a kopáním vyžene. Jak oddané a přitom odděleně žijí, je obzvlášť pozoruhodné.

Jejich sedla a uzdy jsou lehké a jednoduché, aby se dobře cválalo; neváží ani sedm osm t'ínů. Křídla sedla jsou vpředu vztyčená a vzadu plochá, takže se jezdci při obratech neodřou paže. Třmeny jsou okrouhlé, takže noha stojí uprostřed a nesklouzává do strany, a mají široké dno, takže do nich bota snadno vklouzne. Třmenové řemeny se měkčí v ruce a nevydělávají se ledkem; napouštějí se ovčím lojem, takže v dešti nepraskají a nehnijí. Nejsou širší než palec a jsou krátké, takže je velmi snadné stát v třmenech a otáčet se.

Vojsko a zbraně

Jejich vojskem je všechen lid od patnácti let výše. Mají jezdce, ale ne pěší; každý má dva tři koně, nebo i šest sedm. Padesáti jezdci se říká jeden t'iou (to jest oddíl). Stateční náčelníci a silní otroci se sami sdružují do pětic a zdržují se výhradně po boku hlavního velitele; těm se říká vojsko ba'aturů. Když dříve útočili na Che-si, na Džürčeny a na jiné státy, hnali jejich lidi před sebou na jejich vlastní města.

Já, Tching, jsem cestou stepí tam i zpět neviděl jediného člověka jít pěšky. Při tažení jede velitel na jednom koni a dalších pět šest nebo tři čtyři koně jdou s ním, stále připraveni pro případ nouze; i kdo jich tolik nemá, potřebuje aspoň jednoho dva.

Jejich zbraně: mají zbroj z vrbových lístků a zbroj kroužkovou (ze šesti vrstev kůže); luky z rohu divoké ovce (rohová plocha je spojena s rukojetí, celková délka tři stopy); hvízdavé šípy, šípy z velbloudí kosti a šípy s jehlovým hrotem; zářez pro tětivu vyřezávají ve dřevě a opeření berou z orlích per. Mají zahnuté šavle podle vzoru Chuej-chuejů, lehké a ostré, s malou a úzkou rukojetí, takže se s nimi snadno máchá. Mají dlouhá i krátká kopí s ostřím plochým jako dláto, které po cíli nesklouzne a prorazí těžký pancíř. Mají boční štíty z prutů propletených kůží, jinak z vrby, třicet palců široké a jedenapůlkrát tak dlouhé; okrouhlé štíty, které nosí na paži jen předvoj, když sesedne a střílí, a které slouží výhradně k rozbití nepřítele; železné okrouhlé štíty, jimiž nahrazují prilby, protože se s nimi v boji lépe otáčí; a podpírané dřevěné štíty, které při dobývání měst chrání před metacími stroji. Každý velký náčelník má korouhev, a to jen jedinou (nižší ji mít nesmějí); bývá stále svinutá a položená a jen při povelu k boji ji rozvinou a hned zas svinou. Při dobývání měst mají metací stroje; ty mají přístřešky a přístřešky mají síť z provazů, které kryjí muže tahající za lana. Když nedávno dobývali Feng-siang, soustředili všechnu sílu na jeden roh hradeb a postavili tam čtyři sta strojů.³⁴ Ostatního náčiní je mnoho a nelze je vypočíst. V čem vynikají nejvíc, je luk a šíp; na druhém místě je šavle.

Já, Tching, jsem to zkoumal: Tataři byli zprvu v naprosté temnotě a ze sta řemesel neměli ani jediné. Co jiného jejich země plodila než dobytek? Lid byl prostý a hrubý; co mohl umět? Sedlové kostry dělali jen z holého dřeva potaženého ovčí kůží a i třmeny vyřezávali ze dřeva. Hroty šípů byly z kosti, železo neměli odkud vzít. Teprve když zničili Chuej-chueje, měli zboží, řemeslníky i zbraně.

³⁴ Feng-siang v dnešním Šen-si Mongolové dobyli roku 1231.

Chuej-chuejové totiž vynikají ve všech řemeslech a uměních a zvlášť dokonalé jsou jejich stroje na dobývání měst. Když potom zničili čínské barbary, měli už všechna řemesla úplná.

Jejich vojenskou potravou jsou ovce a dojené klisny (stiskem ruky vytlačovat mléko se nazývá dojit). Když mají klisny po ohřebení mléko, nechávají ve dne pít hříbata a na noc klisny shromáždí a dojí. Mléko uchovávají v kožených nádobách a několik nocí je stloukají; když trochu zkysne, dá se pít. Říkají mu „kobyli mléko“.³⁵ Sotva vstoupí na cizí území, věnují se především plenění; to je ono Sun-wuovo „brát potravu od nepřítele“.³⁶

Já, Tching, jsem často viděl dojit klisny i za dne, a když jsem se na to ptal, řekli, že na dni či noci vůbec nezáleží. Dojí se takto: nejprve nechají hříbě sát, aby mléko spustilo, pak hříbě odeženou, člověk dojí rukou do koženého vědra, mléko přelije do koženého měchu a stlouká je; obyčejní lidé je pijí už po několika nocích. Když jsme poprvé přišli do zlatého stanu, dal nám tatarský vládce napít kobyliho mléka; bylo čiré a sladké, docela jiné než obyčejné, které je bílé a kalné a chutná kyselá a pižmově. Říkají mu „černé kobyli mléko“; je totiž tak čiré, že se zdá černé. Když jsem se ptal, řekli: „To se stlouká sedm osm dní; čím víc se stlouká, tím je čirější, a když je čiré, není cítit.“ Pil jsem je jen tenkrát, jinde jsem je už neviděl. Takové lahůdky dostává panovník. Také nám dvakrát ve zlatém stanu poslali hroznové víno ve skleněné láhvi; z jedné láhve bylo přes deset malých číšek. Barvu mělo jako jižní šťáva z tomelu a bylo velmi sladké; prý se jím člověk také opije, vypije-li ho hodně, jenže hodně jsme ho nedostali. Je to dar ze zemí Chuej-chuejů.

Tažení a boj

Na pochodu se stále bojí přepadu ze zálohy. I když jde jen část vojska, vyšlou vždy nejprve vybrané jezdce, kteří se rozjedou na čtyři strany, vystupují na výšiny, rozhlíží se do dálky a zvědy zajíždějí na sto dvě stě li. Chytají usedlé i pocestné a zjišťují, jak je to vlevo i vpravo, vpředu i vzadu: kterou cestou lze postupovat, na které město zaútočit, na kterém místě bojovat, kde tábořit, kde je nepřátelské vojsko, kde je obilí a píce. To vše mají na starosti jízdní zvědové, kteří se vracejí s hlášením. Když se spojí hlavní síla vojska a naježí se jako jeden muž, nejprve pálí pchi-pchu a vyberou jediného, kdo bude velet všem oddílům.

Já, Tching, jsem viděl, že Tataři nikdy nedrží silné vojsko uvnitř měst. V krajích a okresech na jih i na sever od Řeky, jimiž jsem projížděl, nebyl ve městech jediný voják; jen ve vsích za hradbami byli rozestaveni jízdní zvědové, roztroušení jako hvězdy. Zvedne-li se náhle poplach, zvědové si odpovídají, zjišťují na všechny strany, a když se dovědí pravdu, spěšně to hlásí velitelům a hlavní síle vojska.

Pro tábor volí vždy výšinu. Stan hlavního velitele je vždy obrácen k jihovýchodu; před něj postaví hlídkové jezdce, tatarsky „toloči“, kteří se střídají ve strážení okolí (jen vpředu žádný vojenský tábor není). Vojska po levici a pravici stanu i za ním se drží každé svého náčelníka a táboří v pořadí. Tábory mají být rozdělené a co nejřidší, aby byla pastva pohodlná. V každém táboře nechávají dva koně, kterým na noc nesundávají sedlo, pro nenadálé případy. Jméno velitele tábora je nočním heslem. Je-li v jednom táboře poplach, sousední tábory připraví koně a čekají, zda bude třeba pronásledovat; ostatní zůstávají v pořádku a nehnou se. Jen tábor zvědů je jiný: velitel je uprostřed, vojáci kolem na čtyřech stranách a místo nočních obchůzek si předávají dřevěnou vrubovku (to je čínský vojenský způsob předávání šípu). Koně krmí uvnitř tábora, aby neutekli. Před soumrakem rozdělají v táboře ohně; tomu se říká „ohně stanoviště“. V noci se pak přesunou na místo, kde je nikdo nevidí, aby se chránili před nočním přepadem, a ohně hoří dál na místě prvního tábora až do svítání.

Já, Tching, jsem viděl, že často užívají hlídek se psy. Tábor staví ještě za časného dne, protože si chtějí důkladně prohlédnout okolí vlevo i vpravo.

Jejich šik je výhodný pro boj v otevřeném poli; nevidí-li výhodu, nepostupují. Z toho, jak se nepřítel hýbe a jak stojí, poznají, je-li silný, nebo slabý. Sto jezdců v kruhu dokáže obklíčit deset tisíc mužů; tisíc

³⁵ Kumys, mongolsky ajrag.

³⁶ Citát ze spisu *Umění války* připisovaného Sun-c'ovi (kapitola o vedení války).

jezdců rozvinutých do šíře dokáže zaplnit sto li. Rozbít pevný šik a vniknout do něho je věcí předvoje; první jdou obrnění, zpravidla tři z deseti. Kdykoli narazí na nepřátelský šik, drží se po třech, po pěti a po čtyřech a pěti a rozhodně se neshlukují, aby je nepřítel neobklíčil. Vcelku platí, že pěším se hodí být sevřeni a jezdcům rozptýleni. Rozdělí-li se nepřítel, rozdělí se také; spojí-li se nepřítel, spojí se také. Proto jejich jízda vyráží hned zdaleka, hned zblízka, hned v množství, hned v hrstce, hned sražená, hned rozptýlená, hned se vynoří, hned zmizí; přichází, jako když spadne z nebe, a odchází, jako když zmizí blesk. Říká se tomu „šik havraních vojáků a rozsypaných hvězd“. Když se mají ze spojení rozdělit, hledí, kam ukáže bič; když se mají z rozptýlení spojit, řídí se zvukem bubnu ku-kuej,³⁷ který je jejich znamením. Z blízka do dále jsou za okamžik o tisíc li. Při nočním shromáždění poznají podle kouře ohňů, kde se má bojovat. Je-li třeskutá zima a nepadá sníh, třou kameny a modlí se k Nebi.³⁸

Já, Tching, jsem viděl, jak Tataři táhnou do pole: je to prostě bezohlednost a hrubý nátlak, nic víc.³⁹ I oni jsou lidé; jak by se nebáli smrti? Jenže od doby, co vedou vojska na jih, utrpěli málokdy škodu, a proto jejich smělost rostla a troufají si na nehoráznosti. Potravou Tatarů jsou ovšem jen ovce a koně, kteří jdou s nimi, a zásobování nepotřebují. Kolik je však v jednom vojsku Tatarů? Všichni ostatní jsou lidé ze zaniklých států. Ovce a koně, které s sebou Tataři vedou, nestačí ani jim samým, a lidé ze zaniklých států potřebují k jídlu také obilí. Z toho je vidět, že se nesmí jen velebit síla Tatarů a nemyslet na to, jak zesílit sami.

Když chtějí rozbít nepřítele, vystoupí na výšinu, rozhlédnou se do dálky, nejprve si prohlédnou tvar krajiny a zjistí, co je u nepřítele pravda a co klam; hledí jen na to, jak využít zmatku. Proto na začátku střetnutí pokaždé vyrazí oddíl jízdy přímo na nepřátelský šik. Jakmile se šik po prvním nárazu pohne, ženou se bez ohledu na počet daleko vpřed, a nepřítel neodolá, i kdyby měl sto tisíc mužů. Nepohne-li se, přední oddíl projede napříč a narazí další. Nemůže-li ani ten vniknout, učiní zadní oddíl totéž. Zatímco takto na nepřítele dorážejí, protahují čas, aby mohli rozestavit vojsko vlevo, vpravo i vzadu. Když je vojsko sevře ze čtyř stran, ten, kdo dorazil poslední, jednou udeří na ku-kuej, ze čtyř stran a osmi směrů mu odpovědí a všichni spojenou silou udeří najednou. Kromě toho jindy navléknou okrouhlé štíty na paže, sesednou a střílejí pěšky; jakmile šíp z jednoho kroku zasáhne, obě křídla se jistě zhroutlí, zhroucení přejde ve zmatek a ve zmatku do nepřítele rychle vniknou. Nebo když vidí příležitost, natlačí jízdu na pěší; tehdy se zadní oddíl pěších zastaví a jízda se žene nepříteli vstříc.⁴⁰ Opevní-li se nepřítel tak, že sto úskoků selže, vženou do něho dobytek nebo bičem poštvou neochočené koně, aby živou silou rozvrátili nepřátelský šik; zřídka kdy to selže. Vztyčí-li nepřítel les halaparten a postaví zvenčí zátarasy proti koním, aby zamezil výpadům, objíždějí ho jezdci v řídkém kruhu a čas od času vystřelí šíp, aby nepřítele unavovali. Trvá-li to déle, dojde nepříteli jídlo nebo dříví a voda a musí se pohnout; tu na něj vojsko dotírá. Nebo když se nepřátelský šik už pohnul, schválně neudeří hned, počkají, až bude vyčerpán, a teprve pak do něho vrazí. Nebo je-li jejich vojska málo, nejprve rozhazují hlínu a potom vlekou dřevo, aby se prach zvedl k nebi a nepřítel myslel, že je jich mnoho; nepřítel se tak často rozprchne sám. Nerozprchne-li se, udeří, a jeho porážka je jistá. Nebo ženou do boje poddané zajatce a nechají je prohrát; když se síla nepřítele vyčerpá, udeří vybraným vojskem. Nebo sotva zkríží zbraně, předstírají porážku a prchají, schválně odhazují zavazadla a rozhazují zlato a stříbro; nepřítel uvěří, že opravdu prohráli, pronásleduje je bez přestání, narazí na jízdu v záloze a zpravidla je do jednoho zničen. Nebo ze skutečné porážky dovedou lstí udělat vítězství. Vše záleží na tom, kdy jedni jdou podél a druhí napříč, a jsou v tom věci, o nichž staré návody nemluví. Zvítězí-li, jdou nepříteli v patách, pobíjejí ho a nenechají nikoho uniknout; prohrají-li, rozprchnou se na čtyři strany a pronásledovatel je nedostihne.

³⁷ Podle Wang Kuo-weje čínský přepis mongolského kö'ürge, buben.

³⁸ Přivolávání deště a sněhu pomocí „dešťových kamenů“ (turkický džada), rozšířené u stepních národů.

³⁹ Čtení první části věty je nejisté.

⁴⁰ Smysl této věty je nejistý.

Velitelé a země

Jejich velitelům vojsk se dříve říkalo „sedmnáct náčelníků“:⁴¹ Temüďzin (to jest Čingis; po jeho smrti vede jeho vojsko sama Ögedejova matka), nepravý první princ Džoci (už byl zabit), nepravý druhý princ Čagataj (nyní střeží země Chuej-chuejů), nepravý třetí princ Ögedej (nynější tatarský vládce), nepravý čtvrtý princ Toluj (po návratu z Che-nanu zemřel na nemoc; tito čtyři jsou Temüďzinovi synové),⁴² Temüge-otčigin (říká se mu také Wo-čchen nebo velký král Niao-šeng; je to Temüďzinův mladší bratr), Alčidaj (Temüďzinův synovec, mladší bratranec Ögedejův),⁴³ císařský zeť Butu (Temüďzinův zeť), Paj-s'-ma (jinak Paj-s'-pu, nepravý následník Bílých Tatarů, Temüďzinův zeť, dřívější manžel nepravé princezny Alachaj),⁴⁴ král státu Muchali (Černý Tatar, otec Bola a děd Čalauna),⁴⁵ kníže Che-tche (Černý Tatar),⁴⁶ paní Siao (Kitanka; má na starosti domácnosti poddaných a vozy s metacími stroji),⁴⁷ A-chaj (Kitan, původně sídlil v Te-singu), Tchu-chua (A-chajův mladší bratr, původně sídlil v Süan-te), Ming-an (Kitan; jeho synem je Chan-tcha-pu, nynější „Velký bratr“ a správce pohyblivé kanceláře v Jen-t'ingu)⁴⁸ a Liou Po-lin (první velitel deseti tisíc mezi Čínany). Kolik mají vojska, nelze zjistit. Avšak jeden muž má několik žen a jedna žena několik dětí; dříve jich bylo málo, nyní je jich hustě, jen přibývají a neubývají. Kolik je náčelníků dnes, už také nikdo neví; ze starých náčelníků a zkušených velitelů víc než polovina zemřela. Z těch, kdo dříve bojovali s čínskými barbary mezi průsmyky a Řekou, jsou Sübetej, Temüdej, Tačar (nyní zvaný Pen-čan) a Alčar dosud naživu;⁴⁹ a protože se válčí bez ustání, zdá se, že o další schopné vojáky nouze nebude.

Já, Tching, jsem viděl, že podle jejich zvyku má jeden muž několik desítek žen nebo i přes sto žen a majetek jedné ženy v dobytku je velmi velký. Čingis ustanovil zákon, že jen chce, aby se jeho plémě a potomstvo množilo, a nedovoluje, aby některá žárčila. Nynější tatarský vládce Ögedej se narodil v roce ping-wu.⁵⁰ Je vousatý a tmavý; Tataři mají vousů málo, proto si hustého vousu jistě cení. Před zlatým stanem jsem já, Tching, náhle uviděl tatarského vládce, jak vyšel s jedním dvěma lidmi ven střílet z luku. Vystřelil jen čtyři pět šípů, a to na vzdálenost dvou set kroků; když dostřílel, vrátil se do zlatého stanu.

Rozložení jejich náčelníků: Otčiginovo vojsko je v Liao-tungu, Čagatajovo u Chuej-chuejů, vojsko císařského zetě Butua v Che-si; každý má o co pečovat za zády. Černých Tatarů velitelů deseti tisíc je osm, ale jejich muži nedosahují deseti tisíc; vojska strýců, bratrů, synů, synovců a příbuzných se však do počtu těchto tem nezahrnují. V čínských zemích jsou čtyři velitelé deseti tisíc: Jen Š' v Jün-čou (to je nynější Tung-pching) má vojsko Šan-tungu; Š' Tchien-i (to jest Š' Třetí) v Čen-tingu má vojsko Che-tungu a Che-peje; Čang Žou v Man-čchengu (okres kraje Pao-čou) má vojsko jižně od Jen; Liou Chej-ma (Po-linův syn) v Tchien-čchengu (okres Západního hlavního města) má vojsko z Jen, Ťi a krajů za horami.⁵¹ Jsou i jiní, kdo velí množství lidí, ale žádný se počtem vojska a mocí nevyrovná

⁴¹ Předloha jich jmenuje šestnáct. Slovem „náčelník“ překládáme čínské tchou-siang, jímž se označovali držitelé vlastního lidu a vojska, tedy knížata a přední velitelé.

⁴² Džoci zemřel roku 1227, krátce před otcem; zpráva o jeho zabití odpovídá pověstem, které kolovaly. Čagataj († 1242) vládl ve Střední Asii. Toluj (asi 1191–1232) zemřel po tažení do Che-nanu proti Ťinům. Čingischánovo vlastní vojsko po jeho smrti připadlo Tolujovi a potom jeho vdově Sorchachtani; údaj o „Ögedejově matce“ je nepřesný.

⁴³ Temüge-otčigin († 1246), nejmladší Čingischánův bratr; „velký král Niao-šeng“ je podle Wang Kuo-weje zkomolené „Otčín“. Alčidaj byl syn Čingischánova bratra Chači'una.

⁴⁴ Butu z kmene Ikiresů, manžel Čingischánovy dcery Chodžin-beki. K öngütskému princovi a k Alachaj-beki viz poznámky k *Úplné zprávě o Mongolech-Tatarech*.

⁴⁵ Muchali (1170–1223), od roku 1217 Čingischánův místodržící v severní Číně; jeho syn Bol (1197–1228) a vnuk, nejspíš Tas (1212–1239), zde zvaný Čalaun.

⁴⁶ Podle Wang Kuo-weje Ketej, syn Čingischánova velitele Džürcedeye z kmene Uruutů.

⁴⁷ Wang Kuo-wej čte „velmož Siao“ a míní kitanského vojevůdce Š'-mo Jie-siena († 1217), který velel sborům s metacími stroji; jiní myslí na paní Jao-li, vdovu po kitanském knížeti Jie-lü Liou-keovi, která po manželově smrti sama vedla jeho lid.

⁴⁸ Jie-lü A-chaj a Jie-lü Tchu-chua, kitanští bratři v mongolských službách; Š'-mo Ming-an (1164–1216) a jeho syn Š'-mo Sien-te-pu, správci Jen-t'ingu. Všichni vystupují už ve spisu Čao Kungově.

⁴⁹ Sübetej (1176–1248), nejslavnější mongolský vojevůdce, dobyvatel t'inského Kchaj-fengu (1233) a pozdější velitel tažení do Evropy. Temüdej je podle Wang Kuo-weje Temüdej-chorči, který s ním Kchaj-feng obléhal. Tačar († 1238) velel při konečném zničení Ťinů roku 1234. Alčara nelze spolehlivě určit.

⁵⁰ Rok 1186.

⁵¹ Čtyři hlavní čínští velitelé v mongolských službách: Jen Š' (1182–1240), Š' Tchien-ce (1202–1275), Čang Žou (1190–

těmto čtyřem. Vojska Liao-tungu, Che-si, zemí Chuej-chuejů a jiných se počítají mimo čínské temy.

Ve stepi jsem já, Tching, viděl, jak jejich velitelé a domácnosti lidu táhnou s celým domem, s vozy naloženými zavazadly, se starými i malými a s dobytkem; trvalo to několik dní bez přestání a bylo mezi nimi i mnoho třinácti-a čtrnáctiletých. Když jsem se ptal, řekli: „To všechno jsou Tataři odvelení na tažení proti zemi Chuej-chuejů. Na cestě budou tři roky; komu je dnes třináct čtrnáct let, tomu bude sedmáct osmáct, až tam dojde, a to už bude schopný voják. Všechny druhy Chuej-chuejů se už poddaly, jen tento jediný druh, který leží právě naproti zadní bráně S'-čchuanu. Jeho města zabírají tři sta li, kraj je velmi bohatý a teplý, rodí se tam pět druhů obilí, ovoce a stromy a melouny tak velké, že je sotva obejměš; dodnes se nechce poddat. Čagataj proti němu válčí už několik let, a proto sem posílají další vojsko.“⁵²

Státy, které krutě zpusťovali: už rozbité, které se nebrání, jsou na jihovýchodě Bílí Tataři a t'instí barbaři (Džürčeni); na severozápadě Najmani (též Naj-man), Wu-jü, Su-li, Sartaulové a Kanglyové (jména zemí Chuej-chuejů); přímo na severu Tataři (to jest plémě Wu-lu-su) a Merkité; přímo na jihu Západní Sia.⁵³ Ty, s nimiž bojovali a ještě neskončili, jsou: na východě Korea a liaotungský Wan-nu (to jest džürčenský stát Velký Čen),⁵⁴ jehož ministři Wang Sien-cuovi je přes devadesát let a má dar vědět, co přijde; na severovýchodě Ni-šu a Nochaj-irgen (to jest země psů; muži mají tváře hrbolaté a prsa chlupatá a během dostihnou cválajícího koně, ženy jsou krásné; Tataři na ně útočili, a nezvítězili) a Usu-irgen (Vodní Tataři);⁵⁵ na jihozápadě Mu-po (tibetské kmeny, které nemají panovníka);⁵⁶ na severozápadě Kipčakové (země Chuej-chuejů, plémě ujgurské);⁵⁷ ti se nejprve Tatarům poddali, potom odpadli a brání se za vodou. Temüdzin za života říkával: „Bez deseti let práce se s nimi neskončuje; a kdybychom čekali, až s nimi skončujeme, zbytky Ťinů se zase rozmnoží. Lépe je nechat tam na stráž Čagataje, nejdřív vyhladit zbytek Ťinů a potom se o to postarat.“ V roce kuej-s' byl Čagataj přepaden jejich následníkem.⁵⁸ Dále Hindové (černí Chuej-chuejové; v jejich zemi neprší a stát žije z prodeje vody);⁵⁹ a přímo na severu Kara-Kitajové (Černí Kitani, jinak Kitani nebo Velcí Kitani, to jest stát Ta-š' Lin-ja).⁶⁰ Některým okleštili území, jiným zajali lid. Koreu, Wan-nua, zemi psů, Vodní Tatary a Mu-po lze všechny nechat stranou a nestarat se o ně; jen stát Kipčaků je poněkud bojovný, a neuhasí-li se doutnající popel, hrozí požár stepi. O ten musí Tataři bojovat.

Já, Tching, jsem slyšel od Wang Ťiho: „Táhl jsem kdysi s Čingisem proti Západnímu Sia. V zemi Západního Sia je zvykem, že od vládce dolů všichni uctívě slouží státnímu učiteli. Každá dívka musí být nejprve nabídnuta státnímu učiteli a teprve pak se smí vdát. Když Čingis jejich stát zničil, dal nejprve státního učitele rozsekat na kusy. Státní učitel je buddhistický mnich. Později jsem táhl s Čingisem proti Ťinské prefektuře Feng-siang; město padlo a Čingis zemřel.⁶¹ Jeho nástupce Ůgedej ve smutku řekl: „Ťinský stát pevně drží průsmyk Tchung-kuan a Žlutou řeku a tak brzy ho nezlomíme.

1268) a Liou Chej-ma (1200–1262). Jméno Tchien-i opravuje už Wang Kuo-wej na Tchien-ce; ten byl třetím synem, odtud „Š' Třetí“.

⁵² Kterou zemi mluvčí míní, není jisté; popis teplého a úrodného kraje „za S'-čchuanem“ může být zkrácenou zprávou o Indii nebo o některé zemi dnešního Afghánistánu.

⁵³ Wu-jü jsou Ujguři, Su-li podle Wang Kuo-weje nejspíš Sari-Ujguři („Žlutí Ujguři“) v dnešním Kan-su. Sartaulové je mongolské označení muslimů Střední Asie, zejména říše chórezmské (dobyta 1219–1221); Kanglyové byli turkičtí kočovníci severně od Aralského jezera. Tataři v užším smyslu byli kmen ve východním Mongolsku, vyhubený Čingischánem roku 1202; Merkité kmen jižně od Bajkalu. Tangutský stát Západní Sia zanikl roku 1227.

⁵⁴ Pchu-sien Wan-nu, ťinský velitel, který roku 1215 založil v Mandžusku vlastní stát; Mongolové jej zničili roku 1233, o čemž autor ještě nevěděl. Ministr Wang Sien-cuo je podle Wang Kuo-weje poustevník Wang Kchua, znalec *Knihy proměn* a hvězdářství, kterého ťinský dvůr marně povolával do služby a jemuž současníci přičítali přes devadesát let.

⁵⁵ Mongolsky nochaj irgen, „psí lid“, a usu irgen, „vodní lid“; pověsti o národech Dálného severovýchodu.

⁵⁶ Podle Wang Kuo-weje tibetské kmeny na pomezí kraje Tchao-čou v dnešním Kan-su.

⁵⁷ Kipčakové (v ruských pramenech Polovci), turkičtí kočovníci stepí od Irtyše po Dunaj; velké tažení proti nim a na Rus začalo roku 1236.

⁵⁸ Rok 1233. Událost není z jiných pramenů jasná.

⁵⁹ Indie; mongolská vojska pronikla k Indu roku 1221.

⁶⁰ Kara-Kitajové, říše Západní Liao ve Střední Asii, založená roku 1124 kitanským princem Jie-lü Ta-š'em a dobytá Mongoly roku 1218. Údaj o poloze „přímo na severu“ je mylný.

⁶¹ Wang Ťi tu spojuje dvě události: Čingischán zemřel roku 1227 při tažení proti Západnímu Sia; Feng-siang padl až roku 1231 za Ůgedaje.

Uvažuji, že Feng-siang je spojen se S'-čchuanem a ze S'-čchuanu na jih jistě vede cesta, kterou se lze dostat ke Žluté řece. Později skutečně ze S'-čchuanu oklikou vnikli do krajů Ťin a Fang, vyšli u Fou-kuangu, dostali se přímo do zázemí Žluté řeky a nakonec ťinský stát zničili.⁶² Tataři totiž hledají jen pevnou cestu pro koňská kopyta. A když se poselstvo chystalo odjet ze stepi, řekl Čchu-cchaj velkému vyslanci: „Vy se spoléháte jen na Velkou řeku. Kam dojdou kopyta koní naší dynastie – je-li to do nebe, půjdou do nebe, je-li to do moře, půjdou do moře.“⁶³

Smrt a hroby

Zemře-li někdo na tažení, odvezou jeho tělo na velbloudu domů; jinak ho pohřbí se vším, co měl u sebe.

Já, Tching, jsem viděl: zemře-li někdo ve vojsku a jeho otrok dokáže sám dovést tělo pána domů, dostane jen dobytek; dopraví-li je někdo jiný, případnou mu ženy, otroci i dobytek zemřelého všichni.

Jejich hroby nemají mohyly; nechají je udupat koňmi, aby byly jako rovná zem. U hrobu Temüdžinova jsou zaraženy šípy jako ohrada (v šíři přes třicet li) a hlídkoví jezdci jej střeží.

Já, Tching, jsem viděl, že Temüdžinův hrob je u řeky Lu-kou a je obklopen horami a vodami.⁶⁴ Vypráví se, že se tu Temüdžin narodil, a proto je tu po smrti pohřben; zda je to pravda, nevím.

Konec Stručné zprávy o Černých Tatarech.

Doslov Sü Tchinga

Když jsem se já, Tching, vrátil ze stepi, sepsal jsem po pořádku tamní poměry a obyčeje. Když jsem pak dorazil do E-ču,⁶⁵ setkal jsem se náhodou s Pcheng Ta-jou, tajemníkem předchozího poselstva; každý jsme vytáhli, co jsme sepsali, a navzájem to porovnali. Velké rozdíly v tom nebyly. Vzal jsem proto za základ to, co sepsal Pcheng, a kde se něco lišilo, připojil jsem já, Tching, pod to svůj výklad. I tak je to jen vylíčení v hrubých rysech; podrobnosti jsou v *Deníku severní výpravy*.⁶⁶ Prvního dne prvního letního měsíce roku ting-jou éry Ťia-si⁶⁷ napsal Sü Tching, zdvořilostním jménem Čchang-žu, z Jung-ťia.

Kolofony opisovačů

Tento spis mi opsál a poslal pan Liao, který si vypůjčil sungský tisk z rodinné sbírky akademika Wanga. V první dekádě osmého měsíce, na podzim roku žen-jin éry Ťia-ťing.⁶⁸

Tento spis byl v rodinné sbírce zesnulého akademika Wang Mao-čunga; nedávno jsem si jej vypůjčil k opsání u jeho mladšího bratra, pana studenta. Podzimní dny jsou trapně krátké a dokončil jsem to až při lampě; kdo jsou stejného smýšlení, pochopí mé pohnutky. V noci za úplňku devátého měsíce, na podzim roku ting-s' éry Ťia-ťing, zapsal Jao C', taoista Čcha-meng z Kou-wu, v pavilonu Chan-lü-süan u pana Chua z ministerstva trestů.

⁶² Tolujovo tažení z let 1231–1232: mongolské vojsko prošlo sungským územím na horním toku řeky Chan, obešlo ťinskou obranu na Žluté řece a vpadlo do Che-nanu od jihu. Fou-kuang je staré jméno kraje Kuang-čou na horním toku řeky Chuaj; údaj o místě je nepřesný.

⁶³ Velká řeka je Jang-c'-ťiang, hlavní obranná čára Jižních Sungů.

⁶⁴ Řeka Lu-kou je nejspíš Kerulen ve východním Mongolsku. Místo Čingischánova hrobu není známo dodnes.

⁶⁵ E-ču, dnešní Wu-chan na středním toku Jang-c'-ťiang.

⁶⁶ Sü Tchingův deník se nedochoval.

⁶⁷ Rok 1237.

⁶⁸ Kolofony jsou z let 1542 a 1557 (éra Ťia-ťing dynastie Ming). Dochovaný text tedy vychází z opisu sungského tisku, který pořídil mingský knihomil Jao C'.